

Spirituals, fraters laics e muniessas della vischnaunca de Tujetsch

da sur Tumaisch Berther; Dieni/Rueras
cumpariu el Pelegrin 1959/1960 e sco separat

Al lectur

«Baselgias, capluttas e spiritualessers de Tujetsch», sut quei tetel ha rev. pader Baseli Berther, OSB publicau gl'onn 1924 ina brochura sur la historia della pleiv e dellas baselgias, e sur ils spirituals nativs de Tujetsch. En ina partida artechels en il «Pelegrin» lessan nus continuar cun quella lavur. Zacontas notizias cun maletgs duein presentar ils spirituals sorti ord il pievel tuatschin durant ils davos 100 onns.

Ei fa plascher d'era astgar presentar dus fraters laics ed aschia far attents nies pievel sin quella clamada memia pauc risguardada. En ina tiarza part vegnin nus a scriver sur las muniessas de Tujetsch entradas en las diversas claustras e congregaziuns. Gia pader Baseli ha giu rimnau notizias sur las muniessas de Tujetsch, mo ei mai vegnius de publicar quellas.

Tgei intent ha quella lavur? Gl'emprem less quella lavur mussar a nossa giuventetgna con biars han elegiu ina clamada spirituala, mo ord ina suletta pleiv romontscha. Jeu less puspei inaga far attents sin las clamadas spiritualas ed entruidar in ni l'auter de patertgar e dumandar sesez, sche Dieus ha forse era clamau el tier ina tala sublima clamada. Tut che sa ch'ei dat oz memia paucas clamadas spiritualas. Svegliar clamadas e supplicar il pievel d'adina puspei far oraziun che Dieus detti a nossa giuventetgna bia clamadas spiritualas quei ei gl'emprem scopo de quella lavur. - Plinavon less quella publicaziun esser in regal a nies pievel tuatschin, ch'ha schenghegiu alla baselgia tons spirituals e tontas muniessas. - Segir eis ei era in segn de pietad visavi rev. pader Baseli, in regal sin siu 100avel di de naschienscha, sche nus continuein cun sia lavur. Pli tard pon quellas notizias era haver ina certa valor historica.

A tut quels ch'han gidau a vegnir ensemen cun il necessari material - haiel stuiu mulestar biars - lessel cheutras admitter cordial engraziament. Menziun mereta il redactur dil «Pelegrin», rev. pader Vigeli Berther ch'ha propi dau il stausch decisiv.

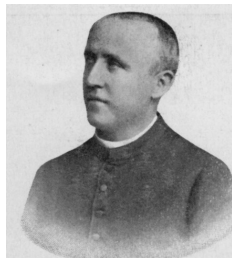
Engraziament era alla Stampa Romontscha ch'ha surpriu de procurar las clischas.

Spirituals de Tujetsch

Gl'emprem stuein nus purtar 10 spirituals gia menzionai en la lavur de pader Baseli (1924) mo ch'ei in per part vivi suenter aunc biars onns ed han luvrau e prestau bia. Per che la lavur seigi cumpleta purtein nus era quei che pader Baseli ha giu scret sur da quels en sia publicaziun. Da scadin spiritual dein nus ils datums della veta, eventualas publicaziuns e dals spirituals defuncts ina caratteristica sebasond sin necrolog cumpari en la «Gasetta Romontscha», en il «Pelegrin», en il «Disentis» etc.

1. Beer Giusep Tumaisch, canoni

(Vigeli Giusep - Maria Ursula Gieriet), Gonda;

naschius ils 9 de mars 1861; studegiu a Sviz. S.Murezi (Valleis), Nossadunnaun e Cuera. El leva vegnir benedictin a Nossadunnaun, denton ha la divina providientscha giu destinau el per sia patria romontscha. Ordinaus spiritual a Cuera ils 5 d'uost 1877. - Caplon a Sedrun ils 26 de matg 1818-1881, ils 27 de mars; plevon a Sedrun 1881-1885, ils 25 ded avrel; plevon a Sumvitg 1885-1905, ils 16 de november; caplon a Zignau 1905-1918, ils 10 de schaner; spiritual dil spital s. Clau a Glion 1918-1925; - Vicari episcopal 1896, canoni extraresidenzial 1897; morts ils 24 de schaner 1925 a Glion ed ils 27 satraus a Sedrun. -

En siu necrolog, en la Gasetta Romontscha 29.1.1925 legin nus: «Sacerdot grischun romontsch exemplaric ... tut che haveva bugen quei predicatur tier missiuns e sin fiastas » Sur Tumaisch Beer prendeva zun serius cun las obligaziuns sco pastur dellas olmas. El saveva esser stregns e serius mo era buns havend adina avon egl il salit dellas olmas ad el confidadas.

2. Berther Tumaisch Giusep

(Duri Battesta - Onna Maria Ursula Schmed), Dieni;

naschius ils 7 de mars 1853; studegiau a Mustér, Sviz, Minca, Eichstätt e Cuera; giu grev de decider tgei clamada eleger: Miedi ni spiritual; ordinaus spiritual gl' 1. ded uost 1880; - Caplon a Sedrun avrel 1881-1885; plevon provisor a Sedrun 3 meins; plevon a Surrein ils 21 de zercladur 1885-1908; plevon a Vignogn ils 17 de november 1908-1909; plevon a Patta ils 10 d'october 1909-1928; president cantonal della uniun populara catolica 1906-1909; da 1928-1931 plevon resignat a Camischolas, Tujetsch, nua ch'el ha igl 1. ded uost 1930 festivau tgeuamein - de far pli gronda fiasta ha el buca lubiu - siu giubileum sacerdotal de 50 onns. Morts ils 19 ded uost 1931 e satraus a Sedrun tier «ina mai s'udida participaziun dil pievel.»

Sur Tumaisch Berther ha publicau las suandontas, scartiras:

1. «In quart ura avon ils ss. Sacraments.» Mustér 1888, II. ed.
2. «La frequenta communiun.» (translatau), Mustér 1885.
3. «Pomologia (P. Chrys. Amrein).» (translatau), Mustér 1896.
4. «Igl alcohol e sias consequenzas.» S. Gagl 1907.
5. «Relaziun denter scola e casa paterna.» Gossau 1913.
6. «La cassa de Raiffeisen.» Gossau 1921.

Plirs artechels instructivs en gasettas e calenders (Glogn 1927-28 e 1929). Scolast Deplazes de Surrein scriva en la Gasetta Romontscha 27.8.1931: «Sur Berther ha ultra de siu operar per il salit dellas olmas encuretge cun senn pratic de levgiar las relaziuns socialas de nies pievel El fuv il gidonter dils malsaus Regeva l'epidemia dellas palletschas, lu era el en siu element e schubergiava e desinfectava las gargiattas dils affons cun perfetga segirezia ... Special renum haveva el de medegar plagas, e sia «clinica privata» era enconuschenta lunsch entuorn . . . A zun biars ch'han assistiu alla sepultura de plevon Berther, eis el inaga, forsa bia gadas staus in misericordeivel samaritan ... El rimnava las jarvas medicinalas e tarmetteva quellas per part a siu congenial e bien amitg, il renomau plevon Künzli ... El era in capavel apicultur e promoveva la tratga ded aviuls cun tener cuors e referats, cun artechels en gasettas e calenders, cun fundar l'uniun ded apiculturs della Cadi (1922 daventa el commember d'honor de quella) . . . Sur Berther ei staus promotur della pomologia . . . el procurava las giuvnas plontas, nobilisava las sorts de puma cun enferlar e cultivar plontas degeneradas ... (el ha fundau l'uniun de pomologs della Cadi) ... ha fatg enconuschents il pur cul cultem artificial e recumandau ils sems de fein .. Ludeivla menziun mereta sia premura de sclarir il pievel sur gl'intent e l'impurtonza dellas cassas de spargn tenor sistem Raiffeisen ... ha a Surrein fundau in'uniun de s. Giusep cun in fondo per sustener giuvens e giuvnas che vulan emprender in mistregn »

Il fegl official della diocesa numna plevon Berther Tumaisch: «homo sincerus et munificus, sacerdos pius et pastor fidelis» in um sincer e da bien cor, in spiritual pietus e fideivel pastur. Litteratura: Placi Sigisbert Deplazes: La pleiv de Surrein; Ischi 1940, p. 84; Guglielm Gadola: «Il Glogn» 1932, p. 124; Gasetta Romontscha 1931, nr. 33 e 34.

3. Berther pader Baseli (Giachen Martin) OSB a Mustér

de Dieni; frar de sur Tumaisch Berther.

Naschius ils 11 de november 1858; studegia a Mustér, Sviz, Friburg, Eichstätt e Cuera. - Premlitinent della infanteria 1882. - Profess ils 16 de december 1884; ordinaus spiritual ils 17 de matg 1885. - Professor de latin, franzos, tudestg e romontsch. Prefect della scola claustrala 1888 - 1906. - Fundatur e conservatur della biblioteca romontscha claustrala.

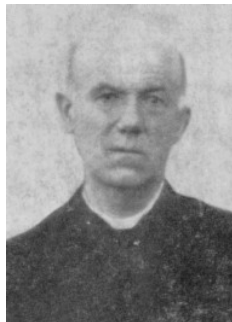
Pader Baseli ha ediu suandontas scartiras:

1. «Pren mira tiu retg vegn tier tei.» In per plaid als cars affons che sepervegian per l'emprema ga. Mustér 1887
2. «Il tschundubel scapulier.» Nossadunnaun 1890.
3. «Sas era nua Giuv ei?» (I. tom Chrestomazia) 1896.
4. «Il spazzatgamin.» Cumedia en dus acts. (Annalas) 1896:
5. «Cudisch de messa per pietus affons.» (G. Mey) Nossadunnaun 1903, II. ed. 1922.
6. «Sin Cadruvi» Reminiscenzas ord la Val Tujetsch. Solothurn 1904.
7. «Selva avon 100 onns.» Notizias culturhistoricas. Mustér, 1909.

8. «Il cumin della Cadi de 1656 e mistral Giachen Berchter.» Mustér 1911.
 9. «Notizias sur ils zenns de s. Gions a Mustér.» Mustér 1916.
 10. «A Camischollas.» Notizias culturhistoricas. Ingenbohl 1917.
 11. «Sontga Catrina a Mustér.» Mustér 1919 (Separat della Gasetta Romontscha)
 12. «Ils Bannerherrs della Cadi.» Cun notizias ord la historia dil Cumin della Cadi. Ingenbohl 1920.
 13. «Baselgias, capluttas e spiritualesser de Tujetsch.» Ingenbohl 1924
 14. «Avon onns. Dis commemorativs ord la historia della Cadi.» Mustér 1928 (sep. Gasetta Romontscha)
 15. «Reminiscenzas d'in vegl curant de Mustér.» Mustér 1929. (sep. Gasetta Romontscha)
- Dapli aunc circa 25 scartiras religiosas; poesias d'occasiun etc. Professer dr. Guglielm Gadola ha en «Nies Tschespet» 1943 descuret veta ed ovras de pader Baseli. Sco el menzionescha leu ha pader Baseli gronds merets sco fundatur della biblioteca romontscha claustrala e sco cronist della historia della Val Tujetsch e della Cadi. - Pader Beat Winterhalter porta en «Jahresbericht 1932» in citat sur pader Baseli che nus schein suandar cheu:
- «Welchen Eindruck macht seine grosse Gestalt mit ihrer fast militärisch strammen Haltung ... ein Mann, der mit konsequenter Energie seinen einmal gefassten Plan, trotz aller Hindernisse ausführt, der in aufrichtigen, durch ernste Askese veredeltem Streben, im Widerstreit der Meinungen an der einmal erkannten Wahrheit festhält, gegen andere, aber ganz besonders auch gegen sich selbst gewissenhaft streng und ordnungsliebend.»

4. Venzin Gion Antoni

(Giachen Fidel - M. Mengia Nescha Condrau), Selva

Naschiu ils 15 de dec. 1858; studegiu a Mustér, Sviz, Nossadunnaun e Cuera; ordinaus spiritual ils 19 de fenadur 1885. - Caplon a Rueras ils 28 d'october 1886 - 1935. Il giubileum de 50 onns sacerdot, ch'era prevedius sin ils 15 d'uost 1935 ha el stuiu «festivar» malsauns en letg. Morts ils 21 de settember 1935 a Rueras e satraus a Sedrun. Sur Gion Antoni Venzin era oravontut in spiritual dell'oraziun e perquei ei sia pastoraziun stada zun buna. Duront sia pastoraziun a Rueras, ha Rueras giu 4 messas nuvialas (1895, 1926, 1927, 1931). E las 5 clamadas sacerdotals ch'ei ha dau suenter sia mort a Rueras ein buca il davos in fretg dell'oraziun de sur caplon Venzin e de siu continuau admonir de far oraziun per quella impurtonta caussa. -

Publicaziuns de rev. sur caplon Venzin:

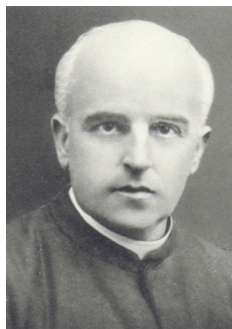
1. «Poesias religiosas, dedicadas ordavon als scolars de doctrina sco era al pievel». Mustér 1918.
2. «La sontga Via della crusch sco devoziun de casa, libra versiun tenor P. Hermann Fischer SVD cun maletgs.» Glion, Derungs, 1929.
3. «Cudischet per assister alla s. messa ed allas viaspras e per retscheiver ils ss. sacraments cun entginas oraziuns quotidianas». Mustér 1932; 1946, II. ediziun.

Sempels sco el era haveva el capientscha per ils quitaus de mintga di de ses fideivels. Ei sto esser ch'el prendeva savens la stad en la s. messa l'oraziun per bial'aura, pertgei en il missale ch'el duvrava ei il fegl cun si quell'oraziun fetg duvraus ed isaus. Entras la «biblioteca de vischins, Rueras» ch'el haveva sez mess ensemen procurava el cunzun alla giuventetgna per buna lectura. Ord calenders e gasettas tschentava el ensemen, ni perfin scriveva giu (tgei pazienza!) e ligiava tier cudischs lectura per il pievel. Sia entira veta pastoral - 49 onns - ha el operau en tutta tgeuadad e fideivladad sco caplon a Rueras, encurend en tut siu far e demanar mo Diu ed il salit dellas olmas. Aunc oz, sch'ils de Rueras plaidan de lur anteriur caplon giubilar, audan ins adina puspei ils plaid: «Nies bien augsegner vegl!» «Il bien sur Venzin!» «In bien carstgaun!» «Sempels, sempels ... » «In um de paternos!» «In sogn!» E suenter la mort de lur preziau caplon schevan els: «Sche nies augsegner ei buca ius alla grada enta parvis, lu va ei mal cun nus.»

Litteratura: Gasetta Romontscha 1935 nr. 39; «Disentis» 1935 nr. 1, p. 18.

5. Brugger Giusep Aluis, canoni

(Aluis - Maria Culastia Muggli), Rueras

Naschiu a Messina/Sicilia ils 5 de settember 1871; studegiu a Mustér, Friburg e Cuera; ordinau spiritual ils 14 de fenadur 1895. - Plevon a Trun ils 23 d'october 1895 - ils 2 de november 1912; plevon a Mustér ils 2 de november 1912 - 1944; spiritual el spital a Glion 1944 - 1948; resignat a Mustér 1948 - 1953. Vicari episcopal dil capetel della Cadi 1918 - 1944. Numnaus canoni extraresidenzial 1921. Il giubileum sacerdotal de 50 onns ha el festivau per la fiasta dil Cor de Maria, ils 26 d'uost 1945 a Rueras. Morts a Mustér ils 11 de zercladur 1953 e satraus a Sedrun tier ina gronda participaziun de pievel cunzun dellas pleivs de Trun e Mustér nua che sur canoni Brugger haveva giu pastorau quasi 50 onns (17 a Trun e 32! a Mustér).

Sur canoni Brugger ha scret denter auter:

1. «La scola», referat sin la dieta catolica a Trun; Gasetta Romontscha 1920, nr. 41-45.
2. «Ein freies Wort über die Churer Pädagogik» en «Pädagogische Blätter» 1910, nr. 29-31.
3. «Patratgs sut gl'Ischi». Ischi 1924.
4. «P. Maurus Carnot». Ischi 1936.

E biars auters artechels en la Romontscha ed en gasettas tudestgas.

Sur canoni Fry scriva en il necrolog en la Gasetta Romontscha 1953, nr. 49, 50: «... Ina veta pleina de merets . . . Talentus tut aparti, gudeva il giuven spiritual sur Giusep Aluis Brugger tondanavon la confidanza de ses superius ch'el ei gia da seminarist vegnius destinaus per plevon de Trun ... Sut igl impuls de Decurtins, instruius da rudien, privatamein da quel ed en continuau studi, ed all'universitad de Louvain, Belgia (ch'el viseta zaconts meins 1903) inziaus metodicamein, era sur Brugger preparaus per trer la spada els combats dil spert che stevan avon maun. Ed el ha fideivlamein e valerusamein secundau Decurtins, els combats pli pigns spel Rein ed els pli gronds leuo el mund della scienza. Ils onns 1907 tochen all'entschatta dell'empresa uiara mundiala, l'epoca dil modernismus, ei sur Brugger, cun pader Maurus Carnot, Flurin Berther, dr. Feigenwinter, staus in dils pli fideivels defensurs e concampjuns dil «Liun de Trun», siu confiart e siu organ vivent en la nauscha lutga. En gasettas digl exteriur e svizzeras della bassa (cunzun el «Basler Volksblatt») ha el repetidamein precisau il pugn de vesta catolic ariguard il modernismus literari e filteologic. Ses artechels fagevan valer profund studi ed in giudeci filosofic clar e madir ... Sco siu magister, aschia s'occupava sur Brugger il pli bugen de problems della scola. Da tutta forza ha el susteniu il combat de Decurtins encunter ils cudischs de scola ufficials e per il «Sigisbert en Rezia» de pader Maurus Carnot ... Ensumma, quei che sur Brugger ... ha operaus cun la plema, en artechels orientonts ed en fatgs de principi, seigi spirontamein religius u socials u politics, mereta laud ed admiraziun ... Sur Brugger, staus adina buns cun tuts, beneficents culs paupers tochen en sespogliar dil pli necessari ... Quei um de savida, quei um de buna plema, quei um de gronda e greva lavur - el veva en moda extraordinaria aunc quei dun, che fa per il dretg spiritual ed um de Diu, ina pietad solida. Sur Brugger fuva, sco siu bab spiritual, sur Antoni Venzin, caplon de Rueras, che ha giu schenghiau ad el il habit de canoni, sur Brugger fuva in um d'oraziun, in augsegner de paternos ... »

Litteratura: Gasetta Romontscha 1953, nr. 47, 48, 49, 50. Pelegrin: 1953 nr. 7, Calender Romontsch 1946, p. 38. «Disentis» 1953, nr. 2.

6. Venzin Hans Giachen, decan

(Gion Fidel - Onna M. Deflorin), Selva

Naschiu ils 15 d'uost 1871; studegiu a Mustér, Nossadunnaun, Friburg e Cuera; ordinau spiritual ils 16 de fenadur 1899. - Plevon a Siat ils 13 d'uost 1900 - ils 29 de november 1906; plevon a Sumvitg ils 2 de december 1906 - ils 23 de november 1935; caplon a Selva ils 24 de november 1935 - ils 26 de zercladur 1948. Decan dil capetel grond sursilvan. Morts ils 26 de zercladur 1948 a Selva e satraus a Sedrun. En il necrolog per sur decan Venzin en la Gasetta Romontscha 1948, nr. 27 scriva Sur plevon Durschei: «... Ils 2 de december (1906) arriva el propi sil camp de sia lavur gronda e stentusa, en la vasta pleiv de Sumvitg.

Msgr. uestg Georgius saveva che sur Hans Giachen fuva in um saun e ferm, che temeva buca la lavur. Schegie ch'ei fuss stau de far detgavunda per dus, ha sur Venzin pastorau 29 onns persuls Sumvitg cun Compadials, Laus, Clavadi e s. Benedetg. Ils davos onns haveva el de far ductrina en 7 scolas. Remarcabel, sur Hans Giachen Venzin fuva tonaton adina de buna veglia ed haveva temps per scadin, che vegneva tier el per cussegl e confiart. La lavur ed ils quitaus savevan crescer che biars havessen piars tutta curascha, el pudeva aunc adina rir e far sias renomadas sgnoccas. Ins steva propi tgunsch dentuorn quei bien augsegner aschi sempel e humiliteivel ... » e da bien humor.

7. Beer Giachen Giusep, canoni

(Giachen Fidel - Barla Catrina Brida Deflorin), Sedrun

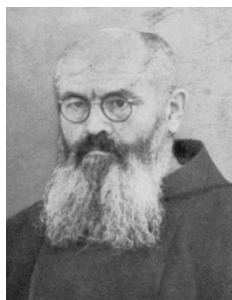

Naschius ils 12 d'uost 1872; studegiau a Mustér, Nossadunnaun e Cuera; ordinaus spiritual ils 16 de fenadur 1899. - Plevon a Schlans ils 11 d'october 1900 - ils 15 de matg 1910; plevon a Ladir ils 22 de matg 1910 - ils 13 d'avrel 1913; plevon a Rueun ils 27 d'avrel 1913 - ils 9 de settember 1941. Resignat a Trun/Campliun 1941 - 1957, ed en igl asil de s. Giusep a Cumpadials 1957/58. Da Campliun ano ha el aunc prestau gronds survetschs a Trun ed a Zignau en confessional ed en scola. Numnaus canoni extraresidenzial 1940. Il giubileum sacerdotal de 50 onns ha el festivau 1949 cun ses 3 fepls spirituals en tutta tgeuadad a Locarno tier la Madonna del Sasso. Morts a Glion el spital ils 17 de december 1958 e satraus a Trun.

Sur Gion Cadalbert, fepl spiritual de sur canoni Beer characterisescha il meriteivel plevon sco suonda: «El era en ses megliers onns vegnend a Rueun, in augsegner plein forza e spert de lavur. Gia 1913 ha el restaurau la baselgia de Rueun. El era in um d'uorden e disciplina en pleiv e buca meins en scola. El haveva fetg bugen ils affons, mo tuttina temevan ils affons el, mo stimavan el, perquei ch'el era in um grad e gest. En siu temperament savens empau anetgs, mo prest puspei buns. Sia gronda legria e satisfacziun en sia pastoraziun a Rueun ein las 4 messas nuvialas stadas. Sur canoni Beer pareva beinduras d'haver ina crosa dira e ruha, mo el haveva in bien cor ed ha fatg bia bien zuppadamein.» Litteratura: Gasetta Romontscha 1958; nr. 102; «Bündner Tagblatt», 1959, nr. 2.

8. Deragisch pader Placi (Giusep Antoni), O. Cap.

(Emanuel - Maria Luisia Valier), Bugnei

Naschius ils 11 d'avrel 1875; studegiau a Mustér e Nossadunnaun; entaus egl uorden dils caputschins a Lucern 1904; profess 1905; studegiau teologia a Sion, Friburg e Soloturn; ordinaus spiritual ils 10 de fenadur 1910.- Staus stazionaus en las suandontas claustras dils caputschins: 1911 a Sursee, 1915 a Sion, 1919 ad Olten, 1920 ad Altdorf, 1925 a Schüpfheim, 1927 a Dornach, 1935 a Rapperswil, 1940 a Wil nua ch'el ei morts ils 16 davrel 1944.

«In egl ha dau a mi la clamada», aschia ha pader Placi entschiet siu emprem priedi ch'el ha tenu en sia pleiv nativa a Sedrun. Pader Placi ha per cun 25 onns entschiet a studegiar. Avon ha el fatg a casa il pur e passionau catschadur. Entras ina disgrazia sin la catscha ha el piars in egl. Quei eveniment ha muentau el tier la decisiun de daventar spiritual.

La lavur de sia clamada ei stada: far priedi, dar exercezis e tener missiun. El e siu frar, pader Teodosi han tenu missiun en bein tuttas pleivs romontschas. Quei era dus missionaris e predicaturs, predicaturs savessan ins dir tenor la devisa de s. Paul: dir al pievel la verdad seigi quei opportun ni inopportun. Els capevan de perdegar en in tun che tschaffava il pievel. Stregns missionaris eran els, mo beinvesi e fetg stimai dal pievel.

Cuort avon sia mort ha pader Placi detg inaga: «Aschi ditg sco jeu hai pudiu hai jeu luvrau, quei astg'jeu dir.» Gie, veramein, quei astgava el dir. Siu davos priedi tenius ils 13 de fevrer 1944 porta il tetel: «Nies pelegrinadi tier il parvis.» Igl ei quei stau siu 4083 avel priedi! - En la gasetta dils caputschins «Fidelis» 1944 pag. 93 legin nus: «P. Placidus war ein Bündnerbär und dazu ein Spätberufener. Bergbauer, Gemsjäger und Soldat ist er gewesen. Mit 29 Jahren erst ins Noviziat. Da lässt sich einer nicht mehr so leicht formen. Mit den besten Willen konnte er das Herbe, Verschlussene, das Argwöhnische und Aufbrodelnde seines Charakters nicht völlig zähmen ... P. Placidus war ein Kämpfer, der nicht immer ohne Wunden blieb. Aber er hielt im Kampfe aus ... »

Litteratura: Provinzzeitchrift «Fidelis» 1944, p. 93; «Disentis», 1944, nr. 3, p.70.

9. Deragisch pader Teodosi (Tumaisch Baseli), O. Cap.

Bugnei; frar de pader Placi

Naschius ils 15 d'avrel 1888; studegiu a Mustér e Staus; entaus egl uorden dils caputschins a Lucern 1909; profess 1910; studegiu teologia a Stans, Zug e Friburg; ordinaus spiritual ils 29 de zercl. 1915. - Staus stazionaus en las claustras: 1917 a Wil, 1919 a Staus, 1921 a Rapperswil, 1927 a Sursee, 1928 a Mels, 1933 a Sarnen, 1936 a Mels, 1938 a Sursee, 1939 a Wil, 1942 a Sviz nua ch'el ei morts ils 19 de fenadur 1944 en la vegliadetgna de mo 56 onns.

Pader Teodosi ha translatau en romontsch: «Via della crusch en memoria della s. missiun.» (Ediziun tudestga da Erich Eberle) Mustér, 1943. Per ils geniturs cun lur pign fatg de pur a Bugnei er'ei buca lev de schar ir dus fepls, quasi ils medems onns a studegiar. Sia mumma - aschia ha ella sezza raquintau - seigi ida a Mustér tier pader Maurus e dumandau tgei far. Quel ha detg ch'ella seigi obligada ded ir a collectar per puder schar studegiar ses fepls.

Aschia ei quella mumma ida plirs onns tras ils vitgs della Surselva e collectau per ses 2 students. Tgei spert de sacrifici! Ils rev. paders de pli tard han tras lur operar buca tralasciau de remunerar al pievel romontsch per sias almosnas.

Ord «Provinzzeitchrift Fidelis» predein nus il suandont sur da pader Teodosi: En ses 29 onns sacerdozi ha el tenu 96 missiuns, 59 en pleivs romontschas. A Feldkirch ha el 3 ga dau exercezis per giuvens romontschs. Sco predicatur haveva el in bien talent de raquintar. Pader Teodosi era in um della lavur, capavel predicatur, bien confessur, mo era in pader cun bia humor. - Exact 3 meins, suenter ch'el haveva assistiu a siu frar pader Placi sin pugn de mort, ha era el dau anavos si'olma al Segner.

Ils paders Deragisch, dus vers representants dil pievel muntagnard sco pader Maurus descriva el en ils versets:

«Die Schuhe rauh, die Herzen zart Ihr sollt sie kennen lernen.

Wie ihre Berge hoch und hart Mit edelweissen Sternen.»

Litteratura: Provinzzeitchrift «Fidelis», 1944, p. 166.

10. Monsignor Venzin Gion Benedetg, decan dil capetelatedral, vicari general e protonotari apostolic

(Vigeli Giusep - Rosa Simonet, de Casura), Selva

Naschius a Sutcrestas-Selva ils 13 de schaner 1892; studegiu a Sarnen e Cuera; ordinaus spiritual ils 22 de fenadur 1917. - Plevon a Breil ils 11 d' uost 1918 - ils 11 de settember 1932; canoni custos dellaatedrala a Cuera ils 20 d' october 1932 - ils 12 de december 1941; plevon dellaatedrala gl' 1 de schaner 1933 - igl 1. de schaner 1938; plevon della baselgia dil Salvader a Cuera igl 1 de schaner 1938 - ils 11 de schaner 1942; decan dil capetelatedral ils 12 de december 1941; vicari general ils 31 de december 1941 - dec. 1952; honoraus cun la dignitad de protonotari apostolic 1946; morts ils 15 d' uost 1955 e satraus sil santeri avon laatedrala a Cuera.

Msgr. Benedetg Venzin ha scret:

1. »Felici Diog, il pictur de Tschamutt«, Calender Romontsch 1922
2. «Patratgs sur l'elecziun della clamada» Gasetta Romontscha 1923, nr. 13 e ss.
3. «Brevs ad in giuven» La Vusch dils Mats: 1930, nr. 1-12, 1931, nr. 1-15
4. «Notizias ord igl urbari vegl de Breil» Separat Gasetta Romontscha 1930; nr. 4,6,8.
5. «Ils ovs de Pastgas» da Cristoffel Schmid. Translatau en «Nies Tschespet» 1925.
6. «Igl utschi canari» da Cristoffel Schmid. Translatau en «Nies Tschespet» 1933.
7. Tier il cudisch «1500 Jahre Bistum Chur» ha el scret l'introducziun e procurau l'ediziun de quell'ovra (NZN Verlag 1950).

Sur Benedetg Venzin havess 1923 saviu ir sco caplon della «Garda Svizra» a Ruma. Msgr. uestg Georgius e tut il pievel romontsch ein stai cuntents ch' el ha buca dau suatientscha a quei clom.

Sur Giusep Durschei ha cun raschun scret en il «Pelegrin» nr. 9. 1955: «Cun msgr. decan Gion Benedetg Venzin . . . ei il pli grond tuatschin de nies temps ius en fossa.» Gia ils biars aults e grevs uffecis che nus astgein tschentiar sper siu num vegnan a regurdar generaziuns de pli tard che quei stoppi esser stau in perdert e zun capavel augsegner.

Che Sur Benedetg ha, strusch ord il seminari, giu de surpender la gronda pleiv de Breil, muossa la gronda confidanza ch' igl uestg haveva viers il giuven spiritual.

«Sur Benedetg», sco il pievel numnava el, era aunc ch' el era gia prelat, era in spiritual popular, in bien predicatur, in um perdert mo era practic e cunzun in um de lavur. «Ses priedis e las diversas publicaziuns de lezs onns (a Breil) demuossan in bien senn per l'istoria e carezia per la tradiziun religiosa romontscha. Per satisfar ad in grond basegns de nies pievel haveva el priu a mauns, cuort avon che vegnir clamaus a Cuera, l'ediziun dil niev legendari. Ina lavur vasta e minuziusa, che sur Balzer Pelican, plevon a Dardin (in bien amitg de sur Benedetg) ha lura continuau, mo deplorablamein buca pudiu finir avon sia mort.» (Calender Romontsch 1956).

A Breil ha sur Benedetg renovau il chor ed ils altars della baselgia parochiala e dellas capluttas. A Cuera ha el 1935 baghegiu la baselgia dil Salvader. Per la baselgia de siu vitg patern a Selva, barschada cul vitg 1949, ha el rimnau 33'000 frs. Tier il renovar e baghegiar baselgias e cunzun tier l'administraziun dils beins dil capetelatedral ha sefatgs valer siu «dun exprimiu per fatgs d'administraziun.»

Sco plevon dellaatedrala a Cuera e sco vicari general della gronda diocesa de Cuera ha el giu de dar il damogn ad in immens buordi de lavur. Mo gest «sia experientscha, ses duns, sia constituziun ferma e sauna, sia energia e siu maun speditiv havevan fatg ded el in spiritual ordvart qualificau» per gl'uffeci de vicari general.

Sur Benedetg ei era staus in fautor dil Romontsch. Endisch onns ha el representau la Romania ella suprazonza della Ligia Romontscha. Ord il necrolog en la Gasetta Romontscha (nr. 67, 1955), secrets da Sur Giusep Pelican, fegl spiritual de msgr. Benedetg Venzin legin nus sur ils davos onns de sia veta: «Il mars 1950, sin il viadi de creisma el cantun Sviz, han ils emprems simptoms de sia posteriura malsogna entschiet a sefar valer. Msgr. Venzin ha aunc ediu il cudisch «1500 Jahre Bistum Chur», preparau e diregiu las festivitads dil giubileum. Igl atun entscheiva ina paralisa a ligiar el pli e pli vid il letg. El sto sesuttametter ad ina greva operaziun la quala resta senza success. Dapi lu ei mintga di tochen la mort (5 onns!) stau in di de suffrientscha. Ei ha duuiu esser che quella veta, che pareva destinada aunc per in'otra missiun, contonschi sia perfecziun el pitir . . . Duront ses liungs onns de suffrientscha vegn perquei il defunct ad haver meritau bia, fetg bia per las olmas. Sin sia memoria della messa nuviala haveva el scret ils plaids dil psalmist: Ti has priu mei per il maun, o Segner, e menau mei secund tia voluntad (ps. 72,24). Bugen vi jeu sacrificar a Ti e glorificar Tiu num pertgei el ei spir buontad (ps. 53, 8). Da quella empermischun eis el buca untgius era cu il maun dil Segner ha menau el per la senda della crusch. Sia dolorosa malsogna ei veramein stada ina via della crusch ... » - Tier sia demissiun sco vicari general 1952 scriva msgr. uestg Caminada en «Folia officiosa» (1952, nr. 6): «Wir bedauern, und es tut uns leid, dass wir dieses Jahr die Demission des hochwürdigsten Herrn Generalvikars Monsignore Benedikt Venzin entgegennehmen mussten und dass wir als Dank für die langjährige Hilfe, die seine Arbeitskraft und seine grossen Talente uns angedeihen liessen, nur die Worte sprechen können: Der Hergott möge ihm die Kraft geben, die grosse, ihm durch die Krankheit auferlegte Prüfung und Aufgabe tragen zu können als Opfer für das Wohlergehen der gesamten Diözese.»

Il fegl official della diocesa dat a msgr. Benedetg Venzin il bi attestat: «Satis notum est eum libenter aliis subvenisse et hominem magni laboris summaeque industriae fuisse.» Gl' ei avunda enconuscent ch'el gidava bugen ils auters e ch'el era in um de gronda lavur e prestaziun Litteratura: Gasetta Romontscha 1955, nr. 66, 67. Pelegrin: 1955, nr. 9. Calender Romontsch 1956, p. 60. «Folia officiosa»: 1952, nr. 6, 1955, nr. 10.

A partir da cheu cumpletau culs necrologs, Tarcisi Hendry

11. Venzin Flurin

(Giusep Flurin e Maria Gada naschida Pally), Selva.

Naschius ils 3 d' avrel 1900; studegiau a Mustér, Sviz e Cuera; ordinaus spiritual ils 12 de fenadur 1925. -- Vicari a Turitg en la pleiv de s. Pieder e s. Paul uost - november 1926; plevon a Sagogn ils 6 de november 1926 - 1942 e provisur de Laax 1929/30; Plevon a Surcasti ils 2 de october 1942 - 1953; plevon ad Andiaist dapi ils 27 de fevver 1953. -

1930-42 ei sur Flurin staus directur dil tierz uorden dellas pleivs de Sagogn, Laax e Falera, 1930-39 confessor dellas muniessas el casti a Schluein, 1933-41 preses della «Guardia de s. Gieri» (cumpagnia de mats, Foppa). Duas soras de sur Flurin ein muniessas a Glion.

Siu vegnir

Sur Flurin Venzin, in spiritual tenor il cor de Diu, ei naschius igl onn 1900 a Selva/Tujetsch, leusi ella tgeuadad della muntogna. Enserraus da teissas e malsegiras spundas che sburflavan savens lavinunas tochen giu tier il giuven Rein, periclitond la veta dil carstgaun muntagnard, ei sur Flurin tuttina sesviluppau ad in character aviert e grad, ad in giuven che veseva ton la bellezza della natira sco era la malignadad digl ambient. Cheu a Selva gauda il giuven Flurin el ravugl d'ina roscha fargliuns ina biala affonza, cheu frequenta el las scolas primaras, dal temps, nua ch'ins considerava aunc la naschientscha d'in affon per in eveniment e per ina grazia da surengiu. Tochen 30 scolars frequentavan da lezzas uras la scola da Selva, ferton ch'igl entir vitg ha oz strusch pli 30 avdents.

En la famiglia dil Flurin de Selva e da sia consorta Gada, nata Pally, da Camischolas, regeva il spert della tema de Diu, delroraziun e della sempladad cristiana. Quella tenuta ha accumpignau il giuven Flurin dalla tgina alla fossa. Denton haveva il veneratur della «Mumma digl agid de Selva» udiu da surengiu in auter dom muort urbida da Maria: Quei fuss miu giavisch ch'jeu damondel il Segner, quei ch'jeu tscherchel: Avdar ella casa dil Segner tut ils dis de mia veta; contemplar la bellezza dil Segner e star meditond en siu tempel. (Ps. 27). Bein sminava sur Flurin gia lu, ch'il spiritual stetti el center da treis ualti hanai rudials: baselgia, Cristus e mund. Plein speranza d'astgar survir inaga a quella baselgia, a quei Cristus, banduna Flurin Venzin Selva, siu carezau vitg nativ, serenda alla claustra de Mustér per frequentar per in onn leu ina classa della scola reala. Quei cuntentava buca el. E1 senteva pli e pli il dom de Diu alla clamada sacerdotala. El mida classa, empren latin, frequenta 5 onns gimnasials a Mustér per lura serender el collegi della «Mumma digl agid» a Sviz. Leu finescha el siu studi humanistic cun grexamen de maturitad. L'elecziun della clamada ha buca caschunau grondas difficultads al premurau student; el veseva la gronda e biala raccolta ed ils paucs luvrers. Gratun 1922 entra Flurin Venzin el seminari de s. Glieci a Cuera e treis onns pli tard celebrescha el sia emprema messa nuviala ella parochiala de Sedrun. Siu bien e sabi augsegner, sur Hans Giachen Venzin, biars onns plevon de Sumvitg, ha assistiu a quella primizia sco bab spiritual.

Siu operar

Vargadas las festivitads della primizia cun fluras e tschupials, suondan las annadas della veta sacerdotala sil camp de lavur amiez il pievel cristian. Il spiritual vegn buca tarmess sco specialist viado ella vegna dil Segner, siu operar cumpeggia igl entir carstgaun: affons, giuven e vegl, umens e femnas, maridai ed isolai.

E1 sto saver dir cun s. Paul: Jeu sun daventaus tut per tuts (1. Cor. 9.22). Cun quei idealissem vegn il giuven della muntogna gremprem, tarmess giu el marcau grond de Turitg en la pleiv de s. Pieder e s. Paul. Quei ei bein stau ina cuorta provisura. Lu retuorna sur Flurin definitivamein en tiara romontscha. E1 vegn plevon da Sagogn, da Surcasti, dad Andiaist e caplon da Segnas. Igl onn 1926 ei sur Flurin entraus sco plevon ella pleiv de Sagogn ed exact 50 onns pli tard ha el, tenor siu agen scriver, celebrau sia emprema sontga messa sco resignat a Camischolas ella caplutta de s. Onna. (Duront 54 onns de veta pastorala ei sur Venzin vegnius accumpignaus e sustenius da sia sora Josefina sco casarina. - Quei ei in unic cass, che mereta renconuschientscha ed engraziament, era da vart della s. Baselgia. Ina buna e fideivla casarina ademplescha in grond apostolat della cuminonza). Denteren stattan ils 50 onns de lavur pastorala, onns da sulegl e calira, onns da quitaus e panzieris, onns d'immensa grazia divina. Sur Flurin havess saviu festivar solemnamein siu giubileum sacerdotale ded aur, mo ha preferiu de far quei en tutta tgeuadad. El ha mai encuretge las laudavaglias dil mund curcladas cul vel della gronda vanadad.

Sur Venzin ei staus in spiritual cun in bien humor, cun senn practic-pastoral ed era beinvegnius e beinvesius ella cumpignia dils confrars. Il svilup dil temps e las midadas saluteivlas liturgicas dil secund Concil dil Vatican han buca caschunau grondas difficultads agl augsegner aviert per tut bien, che vegn dalla baselgia e survescha alla cuminonza. Siu optimissem e siu bien humor han beinqual gadas alzau e dau forza al concarstgaun els quitaus e difficultads della veta quotidiana. Las delegaziuns dellas singulas pleivs cun lur bandieras han demussau stema ed undrientscha per lur anteriur augsegner, e la canzun dil chor-baselgia da Segnas ha commuentau ils presents.

Sur Flurin ha luvrau en ses giuvens onns intensivamein per las uniuns de giuvens, per la guardia de s. Gieri ed ha accumpignau grondas roschadas giuvens sursilvans als exerchezis spirituals a S. Pieder (Feldkirch). Da Sagogn anora ha el - sco proviser - aunc pastorau per temps la pleiv de Laax, dau instrucziun religiusa a Flem e giu quitaus pastoral e spiritual per las soras digl institut Löwenberg a Schluein. Ii viadi da Sagogn a Flem hagi el adina fatg per pedes apostolorum, quei vul dir a pei. Da lezzas uras eran ils vehichels pli scarts che ozildi. - Sur Venzin ei staus in econom. Dapertut ha el giu quitaus per las baselgias ed ha bandunau las pleivs senza relaschar deivets. Quei scriva el cun ina certa luschezia en siu diari final.

Serasontga

Ils davos onns de sia veta ha sur Venzin passentau a Camiseholas. Sia casa paterna a Selva era daventada gronn 1949 l'unfrenda dil barschament de Selva. Silsunter han ins puspei eregiu ina easa dils Venzins, mo quella, perielitada dalla lavina, ei vegnida translocada a Camischolas, e cheu ha sur Venzin passentau sia serasontga. 80 onns della veta terrestre han impregnau al defunct il patratg ed il maletg della vanadad dil mund, dil vegnir e vargar de tuttas caussas. Nus havein buca cheu nossa dimora, mobein tier Diu. En sempladad ei sur Venzin naschius e vivius, en sempladad e cuntentientscha ha el luvrau e pastorau e dau siu bien exempel allas olmas confidadas ad el. En sempladad ha el plidau cun Diu ell'oraziun per el e ses parochians, ed en quella medema sempladad ha el dau sia veta anavos al Scaffider.

Il sacerdot defunct vegli implorar da Diu novas clamadas sacerdotals, novs pasturs dellas olmas per nossas pleivs romontschas. Quei tut ei stau il cuntegn dil bi riug de bara ils 15 de schaner 1980 a Sedrun - da sur professor Gieri Derungs della scola cantunala a Cuera. Cun gronda pietad ha el seregurdau digl operar dil defunct spiritual ed ha appellau al pievel ed als spirituals de rugar ed implorar da Diu benedicziun per pleivs e pievel. - Il defunct gaudi la glisch perpetna avon la fatscha de Diu. R.I.P.

Sur Christian Berther

12. Brugger Maurus Giusep, dr. teol.

(Lezi Antoni - Culastia Monn), Rueras

Naschius ils 23 d'october 1901; studegiu a Mustér, Sviz, Friburg e Cuera; ordinaus spiritual ils 4 de fenadur 1926; continuau cun ils studis a Friburg e finiu quels 1929 cun il doctorat en la teologia. - Vicari a Tavau uost 1929 - december 1930; plevon a Surrein ils 26 de december 1930 - 1945; fundatur digl asil s. Giusep a Compadials e directur de quel 1945 - 47; morts suenter ina grev'operaziun ils 3 d'october 1947 en il spital «Sanitas» a Turitg e satraus a Sedrun.

Ovras de sur dr. Maurus Brugger:

1. «Schuld und Strafe» nach dem hl. Thomas. dissertaziun de doctorat, Friburg 1929.
2. «Il curtin dils geniturs, Entruidament ad ina buna educaziun cristiana.» Mustér 1934.
3. «Als paders gesuits en Svizzeria.» (Separat: Vusch dils mats) 1936.
4. «Cudisch della uniun de mummas. Instrucziuns ed oraziuns per la mamma e dunna cristiana.» Mustér 1939.

(Nova ediziun, procurada da Sur Fidel Camathias 1953).

5. «Alcoholismus, abstinenza. Part. I: Las nuscheivlas consequenzas digl alcoholismus. Part. II: Il moviment encunter igl alcohol ei in sogn e honorific combat». Mustér 1943.

Finida la scola primara leva il giuven Maurus nuota propi ir a studegiar, mo siu bab ha manegiau, in onn dueigi el empruar e suentar vesien ins lu. Ed ord in onn eis ei vegniu 14. Carteivel ha siu aug e bab spiritual, sur canoni Aluis Brugger stimulau el suenber la messa nuviala de continuar cun ils studis a Friburg. En sia dissertaziun «Schuld und Strafe» ha el tractau in tema dell'educaziun. Medemamein ein ses cudischs de pli tard dedicai a problems dell'educaziun. En «Il curtin dils geniturs» ed en il «Cudisch della uniun de mummas» metta el avon en in lungatg popular e lev capeivel ils principals fundaments d'ina buna educaziun cristiana. A mintga spiritual en tiara romontscha, a tuts geniturs ed educaturs ein quels cudischs de sur Maurus Brugger vers muossavia en damondas dell'educaziun. Quei tonpli ch'igl autur ha risguardau bein las atgnas relaziuns de nies pievel romontsch.

Bia ha sur dr. Maurus Brugger operau per il beinstar social de nies pievel. Gia ha el entras «l'ovra d'agid per la Surselva a Surrein», sustenius da buns benefactors della bassa, entschiet ad intermediar vestgadira e victualias a famiglias basignusas, ha organisau cuors de cuntschar, cuser e teisser e cuors sur il tractament de malsauns. Tras quella ovra administrada da signura Segmüller, ina buna gidontra de sur Maurus Brugger en ses gronds plans, ei vegniu gidau bia en nos vitgs. Propi l'ovra della veta de sur dr. Maurus Brugger ei gl'asil de S. Giusep a Compadials ch'el ha fundau 1945. Cun lubientscha de msgr. uestg ha el ughegiu de cumprar il grond hotel «Badus» a Compadials, e de schar baghegiar entuorn quel tier in asil per nos vegls. L'administraziun de quella casa ha el surdau a 2 soras de Cazis, ferton ch'el ha surpriu la direcziun. En in necrolog per sur dr. Maurus Brugger (Gasetta Romontscha 1947, nr. 41) scriva siu bien amitg sur Sep Antoni Venzin ariguard la fundaziun digl asil a Compadials: «A nus, ch'avein buca sentiu la calira e peisa dil di, va ei naturalmein fetg lev ed ei schizun fetg bi de mirar sin la grond' ovra cura ch'ella ei fatga. Mo tgi fa la damonda, tgei quitaus e malruaus, contas notgs senza paus ch'ei ha dau avon che tut seigi fatg e realisau? Ina casa de tala dimensiun san ins secapescha buca cumprar cun dus raps en sac. Il niev indrez per quei intent e per lu il menaschi sez ein caussas che vulan capientscha, energia, sacrificontadad e perseveronza senza fin. Perquei vein nus viu sur Maurus a pelegrinond pleiv per pleiv e spluntond alla porta dil cor de tuts beinvulents. Las nundumbrevilas brevs, ils numerus viadis e priedis e referats ch'el ha fatg, sa mo Niessegner ch'a scret si tut ed emblidau nuot. Quei fuss insumma buca stau pusseivel senza las specialissimas relaziuns ch'el haveva cun grondas personalitads ed instituziuns de caritad. . .»

«Malgrad tut quella lavur ch'era combinada cun bia traffic mundan, era sur Maurus in exemplaric spiritual per sesez e per las olmas confidadas. Per carstgauns superficials, che miran mo sil datoravia, pareva el forsa de character in tec schetg. Mo tgi ch'observava el pli profundamein, stueva seperschuader, ch'el era en siu intern in carstgaun pietus, serius e profund. Tut siu operar metteva el sin in bien fundament dell'oraziun e fidonza enten la Providientscha divina. - «Niessegner meina schon las caussas endretg,» eran plaids che vegnevan bein savens ord sia bucca. Per sias olmas eis el staus in pastur che pretendeva enzatgei. E1 encureva tuttaviva buca popularitad. E1 era in bien bien cun cor ded aur e maun aviert per ils paupers. Mo dasperas savev' el esser serius e rigurus cur ch'el veseva prighels smanatschonts al salit dellas olmas ... »

Litteratura: Gasetta Romontscha 1947, nr. 41. Ischi 1940, p. 89/90. «Disentis» 1947, nr. 1.

13. Venzin Sep Antoni

(Vigeli - Maria Luzia Hetz), Rueras

Naschius ils 6 de zercladur 1902; studegiu a Mustér, Sarnen e Cuera; ordinaus spiritual ils 3 de fenadur 1927. - Plevon a Cunter ils 6 da sett. 1928 - 1933; plevon a Surcuolm ils 15 d'october 1933 - 1947; caplon a Segnas ils 20 da schaner 1947 - 1957. Ord motifs da sanadad ha Sur Venzin stuiu desister dalla lavur en la pastoraziun ed ei dapi 1957 resignat en igl asil da s. Giusep a Compadials.

Morts ils 9 d' uost 1959.

14. Berther pader Placi (Flurin) OSB a Mustér

(Paul - Maria Ursula Venzin), Rueras

Naschius ils 27 d'oct. 1904; studegiau a Mustér e Sarnen; profess igl 1 d'october 1927; studegiau teologia a Salzburg ed Engelberg; ordinaus spiritual ils 14 de matg 1931. - Professor de grec, franzos, geografia, religiun, contabilitad e romontsch; docescha dretg ecclesiastic e romontsch als fraters 1932-38. - Pader Placi viseta la scola purila a Pfäffikon e sin il bein puril della claustra de Fahr sper Turitg fa el empau pratica el menaschi de pur.

1931-33 vicestatalter, 1933-40 e puspei dapi 1952 statalter (administratur) dils beins purils della claustra. 1940-52 administratur della claustra a Müstair. A Müstair ha el renovau la baselgia claustrala. Burgheis d'honor de Müstair.

P. Placi ha scret:

1. «Die Schafzucht des Klosters Disentis», «Disentis» IV. 1937, nr. 2, pag. 25.
2. «St. Johann zu Müstair», «Disentis» XIV. 1947, nr. 2, pag. 31.

Nus quintein da buca ver giu tonta glied ad ina sepultura en claustra dapi la mort da pader Maurus Carnot 1935 sco gliendisdis, ils 7 da zercladur, cura che nus vein accumpignau pader Placi al davos ruau. Ins duess buc entscheiver in necrolog cul past funeral, mo igl ei stau significativ pil defunct, che denter ils 133 «hosps da marena» eis ei stau in grond diember da muniessas da Müstair tochen Mustér.

Veta

Flurin Berther ei naschius a Rueras ils 27 d'october 1904, entra en scola claustrala igl onn dalla grippa 1918, fa la matura a Sarnen, celebrescha il profess benedictin a Mustér ils 1 d'october 1927 ed entscheiva, suenter la teologia a Salzburg ed Engelberg cull'ordinaziun sacerdotala ils 14 da matg 1931, sia reha veta monastica e pastorala. Ils dus sogns romontschs, sogn Flurin da Ramosch e sogn Placi da Mustér, accumpognan il giuven pader.

Il trapassau vegn engaschus ella scola e dat grec, religiun, franzos, contabilitad e talian. Als novizs docescha el romontsch ed als fraters 1932-1938 dretg canonic. El seretrai dalla scola definitivamein igl onn 1967. Durent duas liungas periodas surpren nies confrar igl impurtont uffeci da statalter: 1934-1940 e 1952-1974. Da 1940 tochen 1952 ademplescha el il post da spiritual ed administratur ella claustra dallas muniessas benedictinas a Müstair. Suenter la mort da pader Vigeli Berther surpren pader Placi 1977 la Biblioteca romontscha, nua ch'el lavura tochen sia mort.

Engaschi

Las cefras numnadas da sia veta cuntognan immensa lavur e premura nunstunclenteivla. Sco perdetgas da siu engaschi sco statalter stuess ins «clamar si» ils fumegls, emploiai, impressaris e las autoritads da pli baul. Quels savessen raquintar massa caussas e descriver p. ex. il svilup ell'agricultura, dil sistem vegl alla modernisaziun e motorisaziun hodierna. Tgei lavur pil statalter da baghegiar clavau e nuegl vi Salaplauna, mo era per star en e defender dretgs ed alps. Beinenqualga ina incumbensa zun heiclia. Cun prudientscha e zaiadad tuatschina ha el sligiau quels problems.

A Müstair ei pader Placi zun activs ella restauraziun dalla baselgia. Cun agens mauns ha el durent jamnas luvrau als frescos carolings. Per siu engaschi ha pader Placi survegniu la honor da burgheis da Müstair 1951 e da Muster 1976.

Il secund camp da lavur ei stau la pastoraziun. Con bugen eis el ius per gidar ora ellas pleivs e dad emblidar in tec ils quitaus dall'administraziun. Sco spiritual eis el staus egl element e quei en quater direcziuns. El ha pastorau tier las muniessas a Cazas, Tavau, Glion, eav. Tier el han las soras anflau in spiritual da confidanza e consolaziun. La secunda «clientella» ei stada la «caritas» per ils malsauns.

Cun ina memoria particulara seregurdava el da quels che pitevan e suffrevan. La tiarza activitad pastorala daventa - sco gia menziunau - ellas pleivs digl entir cantun. Durent meins ha el remplazzau augsegners p. ex. en Tumliasca e si Surmir, ei staus spiritual els spitals da Cuera e Glion. La quarta pastoraziun schai el misteri dil sacrament dalla penetienza. Aunc cuort avon la mort ha el dumandau mei: «Veis giu glied el confessiun da Tschuncheismas?»

Sil camp cultural ha pader Placi luvrau bunamein mintgadi ella Biblioteca romontscha, ha catalogisau, ordinau, empustau e pagau! Igl ei stau zaco trest da veser co nies confrar ha dau giu quei uffeci pass per pass. E1 ha mess en retscha las dublettas dil Glogn, supplicau da buca purtar pli cudischs e documents, buca puidu leger la Gasetta Romontscha ed in cert di remess la clav dalla Biblioteca al pader decan.

Finale

Cun raschun ha il pievel ludau la buontad da pader Placi, mo el saveva era esser detscharts e critics e ha fatg valer siu meini en numerus cercchels. La vegliadetgna ha lu mitigau e nivellau. Bugen ha el retschert visetas da confrars e dalla parentella e ha strusch refusau ina buna tschugalata.

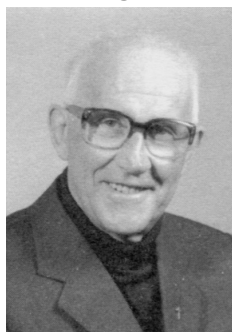
Cun gronda devoziun ha el concelebrau alla messa conventuala e sco grond veneratur dalla Mumma dalla misericordia han ins viu el ella baselgia da Nossadunna. Cun pader Placi va bia oraziun en fossa.

Nus sperein che sia intercessiun detti alla claustra novas clamadas ord tiara romontscha. La generaziun pli passada vegn buca schi spert ad emblidar quei conventual plein premura, oraziun e carezia proximala. Requiescat in pace.

Pader Ambros Widmer

15. Huonder Placi, 1910 - 2007

(Placi Sigisbert - Margreta Castgina Schmid), Sedrun

Naschius ils 4 d'avrel 1910; studegiu a Mustér, Sviz e Cuera; ordinaus spiritual ils 4 de fenadur 1937. - Plevon a Morissen igl 1. de november 1937 - 1944; plevon a Sursaissa dapi ils 9 de fenadur 1944.

Ils Huonders a Sedrun ein oriunds da Mustér. Il tat de sur Placi Huonder ei vegnius a Sedrun sco fumeagl tier siu aug ed augsegner sur Durgiai Giusep Antoni, plevon a Tujetsch 1846 - 1863, per gidar quel en siu menaschi puril - ei era il temps ch'ils augsegners fagevan aunc empau il pur - e lu restaus a Sedrun e maridaus leu.

Biaras gadas ha sur Placi raquintau, co el hagi d'affon stuiu serabitschar giu dad alp cun ina tussegaziun dil saung e seigi arrivaus a Sedrun pli morts che vivs. El gimnasi a Sviz seigi el vegnius aschi malsaus ch'ins hagi temiu ch'el mieri ed hagi dau ad el il sogn ieli.

Lu dev'ins il sogn ieli per sin pugn da mort, aschia che buca mo il student Placi ha tertgau ch'el vegni buca vegls. Ils 3 da fenadur 2007 eis el morts cun 97 onns. Placi Huonder ei naschius ils 5 d'avrel 1910 a Sedrun sco tschunavel e davos da ses fargliuns. In frar ed ina sora ein morts d'affons. Il gimnasi ha sur Placi fatg a Mustér ed a Sviz, la teologia a Cuera.

Ils 4 da fenadur 1937 eis el vegnius ordinaus spiritual. El ei pia staus exact 70 onns sacerdot ed era uss il senior da tuts spirituats dalla diocesa da Cuera. En la Tuatschina nr. 13 dils 22 da zercladur 2007 han nevs e niazas gratulau sil siatontavel anniversari dalla messa nuviala cun ina fotografia da gliez di da fiasta.

Igl october 1937 ha sur Placi surpriu la pleiv da Murissen per 7 onns, lu eis el staus 17 onns plevon da Sursaissa, 14 onns plevon da Sumvitg, 13 onns spiritual ella casa s. Martin a Trun, 2 onns privat a Sedrun e dapi 1990 spiritual e cussadent ella casa s. Vigeli a Sedrun. Quels onns leu scriveva el meinsvart artechels e retschas per la Tuatschina.

Da 1968 tochen 1974 ei sur Placi staus decan dalla Surselva.

L'entschatta dils onns 70 eis el puspei staus fetg grev malsaus el spital cantunul a Cuera, mo el ei puspei sefatgs si e vegnius sauns e ferm. El era nurndamein in carstgaun d'ina immensa ferma voluntad e curascha. Entras quellas qualitads eis ei era da capir, ch'el era fetg stregns cun sesez e culs parochians, sco quei che la societad pretendeva da gliez temps digl augsegner.

Oravontut pretendeva sur Placi gronda disciplina el sedepurtar en baselgia. Ina tenuta da respect ell'oraziun avon il Sontgissim haveva emprema prioritad. Mo era en ductrina, el sevestgir, el plidar, el sestentar da mintgadi tschentava el aultas limitas.

Era da sesez pretendeva el bia. El sesenteva clamaus da menar e gidar ses parochians en tuts graus; perquei tschentava el las maximas e devisas e pretendeva suatientscha. Dar suenter vegneva per el

buc en damonda, esser temeletgs e piarder la curascha mo fetg darar. La finala er el quel el vitg che haveva studegiu il pli ditg e sco tal er'ei da saver nu'en e nu'or e da saver dar responsablamein plaid e fatg en mintga situaziun.

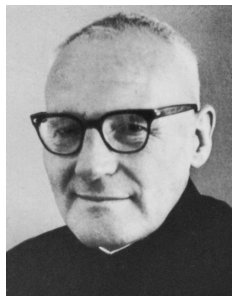
Sur Placi cussegliaiv'era ses confidai en tuts quitaus, senza terna ch'el savessi sbagliar. Cu el era segirs d'ina caussa untgev'el ni dretg ni seniester, scheva tut agradora tgei che seigi ver e gest e sespruava cun gronda acribia da fundar sia perschuasiun. El saveva sefitgar e defender sia posiziun da tutta forza. Ch'igl ei buc adina aschi clar e lev da decider, tgei ch'ei ver e tgei nunver, leva sur Huonder buca propi acceptar. El era dil meini fundau, ch'ins stoppi saver bia e lu sappi ins trer las dretgas conclusiuns e star tier la verdad, distinguer denter ver e nunver e sediscuorer cun la gliend. Ord tala raschun sestentava el cun quitaus e premura, da mussar bia fundamental e nizzateivel en ductrina, da svegliar ils talents da ses scolars, da tarmetter a studegiar tonts scolars sco pusseivel. En tut sias pleivs ha el perquei dau a biars scolars latin, per ch'els sappien spargnar en in ni dus onns dil gimnasi ed aschia insumma ughegiar dad ir a studegiar. Biars geniturs ein stai leds da quei agid che ha levgiu pulitamein il buordi finanziel d'in studi, aschia era mia mumma. Beinenqual studegiu ha d'engraziar a sur Huonder la curascha ed iniziativa dad ir a studegiar; aschia era jeu.

Instrucziun, buca mo religiosa, ei stau il pli grond meret e quitaus da sur Huonder. Possi siu instruir purtar fretg aunc en bia generaziuns. En tut siu esser stregns era sur Placi buns e gideivels e saveva esser fetg cordials cun parents ed enconuschents e sia fatscha tarlischava plein legria sch'ins sentupava. Possi ella tarlischar uss avon la fatscha da Diu retschavend beadientscha celestia per tut siu operar!

sur Paul Casanova, fegl spiritual

16. Berther pader Vigeli (Baseli), OSB a Mustér, 1911 - 1977

(Gion Fidel - Maria Ursula Hendry), Rueras

Naschiu ils 14 de settember 1911; studegiu a Mustér e Sarnen; profess il 15 d'october 1935; ordinaus spiritual ils 3 de zercladur 1939. - Professor de latin, romontsch e contabilitad; viceprefect 1939-42 e prefect 1942-45; beneficiat a Rumein e provisor de Vignogn 1945-1951; cussegliaier de clamada per la Lumnezia; dapi 1951 professor alla scola claustrala e contabilist della claustra; dapi 1958 redactur dil «Pelegrin».

Publicaziuns:

1. Eine bündnerische Prophezeiung von 1520, Bündner Monatsblatt 1939, p. 43-58.
2. Der hl. Luzius, Zeitschrift für Schweizer. Kirchengeschichte 1938, p. 20-38 e 103-124.
3. Zur Luziusfrage, Bündner Monatsblatt 1939, p. 197-215.
4. Die Victorpatrozinien des alten Bistums Chur, Bündner Monatsblatt 1939, p. 349-355.
5. Die Verehrung des Tomilsers Victors, Bündner Monatsblatt 1940, p. 280-288.
6. La claustra de Mustér e la Lumnezia, Ischi 1954, p. 50-62.
7. Die Benediktiner-Siedlung im Lugnez 1712-1755, Bündner Monatsblatt 1954, p. 281-302.
8. Romeiner Administratoren 1755-1955, Bündner Monatsblatt 1956, p. 349-369
9. Muntada della claustra, Calender Romontsch 1959, p. 247-257.

Plinavon differentas publicaziuns e translaziuns el «Pelegrin».

Sco conservatur della biblioteca romontscha claustrala (dapi 1951) ha pader Vigeli rimnau bia cudischs e manuscrets ed aschia augmentau empau la biblioteca.

Eis ei in siemi ni eis ei dira realitad? Venderdis, ils 30 da december 1977, allas 3 suentermiezdi essan nus aunc s'entupai sin claustra en tutta cordialitad per ina discurrida denter amitgs sco biaras gadas. Ti has giu grond plascher da nossa viseta che fuva quasi tradiziunala. Nus havein dau in paterlada da quei e da tschei ella stanza da recepziun ed essan lu serendi cull'entira famiglia en la stanza dils hosps per in caffè. En moda zun curteseivla ed amicabla has Ti demussau hospitalitad benedictina. Ti eis s'interessaus dalla famiglia, dalla veta professiunala, da nossas occupaziuns comunablas, has relatau

dalla veta claustrala, da Tia parentella, da Tes panzieris pil romontsch. Ti has ofniau che Ti hagues luvrau pulitamein avonmiezdi vid la bilanza annuala dalla claustra, mo hagues lu pussau empauet suentermiezdi e selegries da puspei s'entupar cun vegls amitgs. Allas 16.15 has Ti rimnau la vischala per purtar ella sil plat da survir en cuschina. Avon has Ti aunc dau all'entira famiglia ina benedicziun zun persunala e biala. Jeu hai remarcau quei fatg ed engraziu cun plascher. Ti has surris ed eis sortius cun la vischala per serender en cuschina e returnar. Igl ei stau Tiu davos viadi en veta.

Ti havevas aunc fatg attents mei ehe Ti hagues ussa il numer dallas Annalas ehe jeu encurevel avon entgin temps. Perquei hai jeu eartiu ehe Ti seigies serendius en Tia earezada bibliotea romontseha. Frater Simon ha denton purtau en tutta agitaziun la tresta nova ehe pader Vigeli seigi daus afuns en eusehina e detti negins segns da veta pli. Tuttas emprovas da elamar en veta Tei ein stadas adumbatten. Cuort suenter han ils miedis eurri neutier mo saviu eonstatar la mort, easehunada entras ina disdetga dil cor.

Cuorta biografia

Baseli Berther ei naschius ils 14 da settember 1911 a Rueras sco feagl da Gion Fidel Berther e da Maria Ursula Hendry. El era il cratsch dad ina famiglia purila da 10 affons. Memia baul piarda la famiglia numerusa il bab e quei ei adina ina frida che va afuns. Per la mumma munta quei dar damogn cun tut e procurar per in'existenza andanta als affons tut persula. «Aschia fa pader Vigeli gia baul l'experientscha che la veta ei buca mo ina spassegiada, mobein in luvrar e stentar cun ils talents e las forzas ch'il Segner ha dau.» (riug da bara da sur T. Berther). La famiglia Berther ha regalau treis clamadas spiritualas, sper pader Vigeli aunc sora Blancarda Berther p.m. ad Ingenbohl e sora Maria Ursula Berther a Baldegg.

A caschun da nossa sentupada dils 30 da december ha pader Vigeli raquintau da ses fargliuns vivents e dils morts; ina sora (Maria Ursula Walder-Berther) vivi aunc oz a Surcuolm, in frar (Francestg Berther-Venzin) seigi a Rueras, ina muniessa (Maria Ursula Berther) a Baldegg ed el seigi il Benjamin. Ils biars da ses fargliuns seigien morts en consequenza d'ina disdetga dil cor. El sez sappi era dapi 10 onns (onn digl emprem infarct dil cor) co ei stetti cun el. «Ins lavura e fa quei ch'ins sa e cu il Segner cloma, lu van ins.» (T. Berther).

I1 di avon sia mort ha pader Vigeli aunc visitau siu frar e ses parents enta Rueras. Sco siu frar ha palesau al sribent da questas lingias hagi il defunct magliu da curascha gnocs, ina spisa da mur e savur indigena. E1 hagi lu aunc envidau siu frar per la «marianda», mo pader Vigeli hagi replicau: «Na, ju turna betga ple». Quei «na, jeu tuornel buca pli» di il Francestg, hagi occupau fetg el ed el hagi durmiu mal e giu traso sco in stgir presentiment.

Pader Vigeli ha fatg il gimnasi a Mustér e Sarnen, profess ha el giu ils 15 d'october 1935 ed ei vegnius ordinaus spiritual ils 3 da zercladur 1939. Ils 30 da december 1977 ei il cuors dalla veta da pader Vigeli staus finius.

Il pader benedictin

En ses plaids da beinvegni als fideivels serimnai per la sepultura e d'engraziament al trapassau ha monsignur avat Victor puntuau la fideivladad alla communitad claustrala, l'immensa premura, il grond spert da lavur da pader Vigeli. Avat Victor era a miu manegiar buca mo il superieur, mobein in amitg da pader Vigeli. Jeu sai seregurdar ch'ils dus conventuals fagevan gia avon 20 onns lur spassegiadas, turs cun skis, turs da muntogna comunablamein. Ual perquei vegn igl avat a ver fatg cun grev cor las funcziuns da bara per siu amitg.

Il magister da latin e romontsch

Pader Vigeli ei staus professor da latin, romontsch e contabilitad. Jeu sai seregurdar fetg bein da nossas uras da latin. Entschiet veva ei cun pader Gregori, igl actual senior en claustra tenor profess. Ella tiarza classa ei pader Vigeli daventaus nies magister da latin. I1 contrast ei staus gronds e la midada per biars empau da dolurusa. Pader Vigeli fuva in stregn scolast, cun disciplina da tier da lezzas uras. El era stregns cun sesez, haveva ina ferma voluntad e pretendeva era lavur entira da ses scolars. Ils verbs irregulars dall'Ars Latina, ils schinumnai «communists» (perquei ch'els fuvan stampai cotschens) vegnevan scuos e scudi ch'ei siglieva brastgas. «Utschi maglia ni crappa», aschia pressapauc tunava sia devisa. Mo nus savevan vida tgei che nus fuvan e vein tratg nossas consequenzas, per nies bien. Pader Vigeli saveva bein lafin, meinsvart schizun meglier che tudestg. Era ell'instrucziun da romontsch (che haveva liug da lezzas uras cumpletamein agl ur digl urari (17.3018.00 duas gadas ad jamna) pretendeva pader Vigeli in bien ton, e tuttina era ei ina differenza denter quels dus roms. Nies professor da romontsch capeva cunzun da metter peisa sin la vart historica e cultural-historica e da far ina buna sintesa culla litteratura. Cheu sepaleisa la parentella

spirtala da pader Vigeli Berther cun pader Baseli Berther (1858-1931). Pader Vigeli empruava cun inschign da far ressortir il spert cultural romontsch e s'occupava meins dalla vart formala, linguistica. Per ils futurs academichers pudeva quei valer, tonaton vessen ual quels saviu profitar formalmein en romontsch da lur formaziun humanistica. - En la davosa classa havein nus giu contabilitad tier pader Vigeli. E1 che s'occupava dapi 1951 dil grond menaschi claustral e da sia bilanza, fuva senz'auter qualifcaus dad instruir nus en quella materia. - Dils 1939-42 ei pader Vigeli viceprefect e da 1942-45 prefect.

Crosa empau dira, mo bien coc e cor sincer

Pader Vigeli fuva in um grond, cun spatlas ladas, ina fatscha marcanta, in frunt ed in nas profilau, in ver pegn d'untgida. Jeu hai adina admirau el tschelau d'ina vart ses maununs, il pader cun ina detga braunca, da l'otra vart sia scartira fina ed eleganta sco quella d'ina secretaria. Pader Vigeli veva in'urdadira marcanta, ina cumparsa magari resoluta. Certins han forsa tratg conclusiuns fallidas da sia demananza. A quels less jeu clamar cun Giachen Michel Nay en sia poesia Miu vitg nativ:

«Els ein ca gest dils pli mulai,

ils umens da cuderas,

essend els buc vid vons disai,

vid compliments, caneras.

Mo sils vischins sas sefidar

sco sin in grep, sin in rempar.»

E1 lungatg romontsch vein nus d'ina vart l'expressiun «truffels en pelletscha ni truffels en mondura», da l'otra vart «far ora ni prender ora il cries u far ora la crosa». Cun quei fetschel jeu allusiun al fatg eh'ins sto saver differenziar tier pader Vigeli, forsa cunzun dils giuvens onns, la paratscha u la crosa dil coc u nushegl. Jeu hai empriu d'enconuscher pader Vigeli sco um real, grad, sincer, fideivel ed aviart. Ins savess cuntinuar cun gest, loial, franc. E1 scheva zatgei agradora, alla grada, senza viarclas, senza metter si a sesez buccari. E1 fuva buca igl amator da stgisas e pretexts, cunzun buca dalla faulsadad. Pader Vigeli era buc igl amitg dils tschatschers e paterluns, buc igl amitg dalla 'politica tschuffa', era buca da quella el moviment romontsch. E1 fuva enconuschents per enqual strihada, denton per tuccas e teccas beinmanegiontas, buca blessontas.

En ina da sias davosas notizias anfladas da avat Victor ha il defunct nudau il suandont: «Jeu engraziel a tuts superiors e confrars per la grazia ch'els han accordau a mi da viver en la cuminonza claustrala. Sche jeu sun era staus mintgaton in «enfant terrible», hai jeu mai offendi in u l'auter sapientivamein ed expressivamein. Jeu roghel tuts per perdun e la carezia da Cristus possi reunir nus tuts egl avegnir.» (Prelegiu el riug). Quels plaids sincers ed aviarts dil defunct plaidan per el e muntan per nus ina specia da testament.

Il luvrer nunstunclenteivel per la cultura romontscha

Sper sia gronda activitad claustrala e pastorala ei pader Vigeli Berther s'engaschaus cunzun per la caussa romontscha. En in necrolog ella Gasetta Romontscha s'auda ei da metter in ferm accent sin quei fatg.

Pader Vigeli ha entschiet a publicar per romontsch, sche jeu sbagliel buc, dils 1954 cun in artechel egl Ischi nr. 40 (1954) intitulaus «La claustra da Mustér e la Lumnezia». Gia dils 1938 era cumparida ella revista per la historia dalla baselgia ina contribuziun tudestga dedicata alla retscherca da « Sogn Glieci». Il Bündner Monatsblatt da 1939 ha cunteni buca meins che 3 da sias lavurs, era quel da 1940 (La veneraziun da s. Victor da Tumegl), da 1954 (Habitadi benedictin en Lumnezia 1712-1755) e da 1956 (Administratur da Rumein 1755-1955) cuntegnan lavurs da sia plema. P. Vigeli vegn ad esser staus intimaus da perscrutar rhistoria da Rumein duront sia provitura da 1945-1951 en Lumnezia. I1 Calender Romontsch da 1957 cuntegn igl artechel «Il sentir e patertgar dil pur muntagnard» cun ils sottetels: Senn per la famiglia, Il spert religius, La libertad. Il calender da 1959 ha purtau «Muntada dalla claustra», artechel integraus ella part tematica «Veta e cultura romontscha da 1859-1959», artechel che resplenda il patertgar religius, rattaschonza e fideivladad a sia cara claustra. - Agl Ischi semestril, annada 60, nr. 4 (1975) ha il defunct surdau la contribuziun «Giachen Martin Hendry, in emigrant d'avon varga 100 onns ell'America». - Igl emprem cudisch pil scalem superiuir da La veta da mintgadi (1973) fa enconuschents nus cun il bibliotecari ed archivar ella contribuziun «Aventuras d'in miuret». Il secund cudischet pil scalem superiuir (1975) dalla medema ediziun porta ina translaziun d'in toc original dad Edith Piaf: Miu uffiern, il tissi enivront.

Las Annalas da 1969 (nr. 82) cuntegn ina contribuziun zun instructiva e bein documentada: «Pader Placi a Spescha e ses priedis». Ellas Annalas figurescha pader Vigeli aunc en in auter liug. E1 ha

numnadamein cumpilau il register general dil calender «Il Glogn» 1925-1953 e publicau quel en las Annalas 78 (1965), squetsch separau ch'ins sa aunc retrer dalla Ligia Romontscha e che presta survetschs zun nizeivels. - A sia parentella ha pader Vigeli bein fatg in dils megliers regals, surdond la «Genealogia dalla famiglia Gion Fidel Berther-Hendry, Rueras, 1972» in'ovra zun apprezzada. Durent biars onns ei pader Vigeli staus promotur dalracademia romontscha «Il Curtgin». I1 scribent da questas lingias ei staus actuar e president dil Curtgin e sa attestar ch'il defunct ei adina staus prompts cun plaid e cussegl per sustener nossa uniun studentica romontscha dalla claustra. - Pader Vigeli ei staus in commember activ e fideivel dalla Romania. E1 fuva per aschidadir il «delegau ufficial romontsch dalla venerabla claustra da Mustör» alla Romania ed alla Ligia Romontscha. Aunc da s. Stiafen 1977 eis el staus presents alla radunonza da delegai dalla Romania ad Uors e quei tochen alla fin d'ina tschentada da 4 uras. E1 ha cheutras documentau danovamein igl interess demussau gia cun sias contribuziuns els organs dalla Romania. - Pader Vigeli ei staus ella cumissiun per rediziun dil vocabulari romontsch sursilvan-tudestg da 1962. Cheu ha el saviu dar bunas informaziuns e pacificar mintgatun ils tgaus calirai. - Il defunct representava la scola media da Mustér en la conferenza da magisters da romontsch dallas scolas medias. Meinsvart era el cheu pli gigins e pli realists che ses collegas pli giuvens. - Pader Vigeli ei staus in collaboratur fetg apprezzau e fidau dalla Gasetta Romontscha e dil Calender Romontsch. Ses temas preferi fuvan da tempra historica, locala (tuatschina), cultural-historica e claustrala.

Il redactur dil Pelegrin

Il schaner 1958 ha pader Vigeli surpriu la redacziun dil Pelegrin ed ha redigiu quel cun grond talent e talien tochen 1968. «Pader Vigeli capescha da tractar el Pelegrin damondas actualas dalla veta, da famiglia, scola e baselgia». (T. Berther). E1 engrondescha il diember dils collaboraturs, tacca temas pli moderns che fuvan stai plitost tabu tochen da cheu. E1 ha il cletg da posseder biars e fideivels colluvrers. Pader Vigeli ei in redactur nunstunclenteivel. Denter auter translatescha el ovras dil franzos, dil tudestg: Albert Seipolt (benedictin dalla Baviera) «La zanur dalla pleiv, In vicari e t_reis mattauns, Era ina femna sa gidar alla victoria», da Leo Tolstoi: «Tgei mantegn il carstgaun en veta?», da Maria Ebner-Eschenbach: «Crambambuli», da Caspar Freuler: I1 cunti dil moni mellen. I1 redactur fa alla fin da scadina annada in register dallas materias, el s'occupescha da problems da nossa populaziun.

Igl onn 1967, cura che pader Vigeli sesanflava el spital en consequenza d'in infarct dil cor (el sesenteva buca bein, ei vegnius cul tren a Glion, zuppegiaus or el spital ed il medi ha constatau ch'il pazient hagi ual varghentau in infarct!) vevan las tgirunzas e soras buca bialaveta da tener en letg e da far ruassar il bien pader. Siu panzieri principal fuva la redacziun dil Pelegrin e buca sia sanadad; ina maschina da scriver ha stuii neu ualti sperr! Sur T. Berther ha exprimiu fetg bein la tenuta dil defunct en siu riug: «Il medi admoneva el d'haver quita e seschanegiar. Denton seschanegiar, quei enconuscheva pader Vigeli buc».

Il custos dalla biblioteca romontscha claustrala

Dapi 1952 ha pader Vigeli Berther cuntinuau cun grond inschign la lavur dil fundatur dalla biblioteca romontscha, pader Baseli Berther (1858-1931) e da ses successurs, pader Ursicin Simeon (1866-1950) e pader Ambros Widmer. Pader Vigeli ha informau en in'emissiun dil Radioscola sur dalla biblioteca romontscha dalla claustra. Cu el hagi entschiet fußen las crunas aunc miez vitas. Cun carezia, mo era cun egl tut special ha pader Vigeli capiu da fastisar, rimnar, cumpletar ed ordinar manuscrets, purgameinas, scartiras veglias, cudischs, gasettas, fegls sgulonts ed auter. Mintga 'trapla' vegneva urentada, rimnada ed arcunada: annunzias da naschientscha, hartas da morts (memorias), da messas nuvialas, da nozzas, giugs etc. Pader Vigeli ha luvrau e barhau per sia biblioteca cun in engaschament endinau, cun tgierp ed olma. Igl autur da quei necrolog ha giu la cuida e rhonor dad esser siu assistent en biblioteca durent plirs onns. E1 sa confirmar che pader Vigeli sesenteva cheu en siu element; la biblioteca romontscha fuva veramein sia «gronda pissiun», mo ina buna. Cheu tarlischavan ses egls da furbaz, cheu scheva el meinsvart cun in surrir malizius: «Enquera, mo enquera, ti vegns ad anflar! » (Edjeu hai priu a pez sia admoniziun ed hai profitau da quella pissiun). Sia biblioteca romontscha astga valer per la pli impurtanta e cumpleta biblioteca romontscha, silmeins per la part sursilvana, cunzun grazia a sia premura da furnicla.

Avon entgins onns ha pader Vigeli visitau in per da mias classas al Seminari scolastic. E1 ha presentau a nus sia ovra da veta, sia carezada biblioteca romontscha. I1 bibliotecari ha giu in auditori fetg interessau. Cun differentas classas havein nus astgau admirar la biblioteca romontscha sin claustra.

Pader Vigeli haveva per disa da mussar il pli grond cudisch romontsch (sursilvan), La s. Bibla (tut la sontga Scartira) da Stefan Gabriel (il giuven) e da Luci Gabriel da 1717-1719. Silla cuviarta da lenn da quella bibla fuvava in text che pader Vigeli prelegeva mintgamai cun plascher, secrets cun letras grecas, mo en lungatg tudestg: «Jeu vegnel mai pli a beiber in sulet d'agot en mia veta». Pader Vigeli scheva cun in rir malizius: Quei sto esser stau in um che veva tema dalla dunna, in bugialatg, perquei ha el scret cun letras grecas ses propiests, per che la dunna sappi buca leger e controllar. (Ei dess forsa aunc autras interpretaziuns).

Ils custos dalla biblioteca fuvava senz'auter prompts da brattar cudischs: «Jeu brattel adina, sche jeu hai dublettas avunda, mo jeu vendel mai, per raps dun jeu nuot». Era quei bien principi ha enqual da ses fideivels discipels acceptau e praticau cun success. - Essend pader Vigeli bibliotecari romontsch dalla claustra eis el vegnius eligius - era cul sutsignau - en la cumissium per la nova Bibliografia retoromontscha. Cheu ha el prestau gronda e buna lavur e dau beinenqual cussegl che sebasava sin liunga experienza. - En «Aventuras d'in miuret» en la Veta da mintgadi descriva il bibliotecari pader Vigeli la biblioteca romontscha sco suonda: «Gia vesa il miuret tras ina fessa viaden egl arcun che cuntegn historia e sabientscha, letezia e tristezia, veta e mort da tschentaners e tschentaners. - Cheu schal in codex sin rauter, cudischuns ligiai en curom e pergameinas e serrai cun fiblas e fivialas. Dasperas paradeschian en bi disuorden (!) fegls sgulonts, documents che relatan da dis d'armas e larmas, da lavinas e pupiras, mo era da fiastas e sulazs».

El survetsch dalla pastoraziun

Sco gia menziunau ei pader Vigeli staus da 1945-51 beneficiat da Rumein e provisur da Vignogn. Sur Tumasch Berther ha dau il suandont maletg dalla lavur pastorala dil pader defunct: «Sper il grond pensum da lavur en claustra va el dumengias e fiastas viado en las pleivs per gidar en la pastoraziun. Nus prendein forsa che quei secapeschi da sesez. Nus stuein denton patertgar che gest ils dis sco Nadal e Pastgas, cu in pader che dat scola havess - suenter in trimester da strentga lavur - basegns da ruaus, tucca ei ad el dad ir en ina pleiv e prestar gronda lavur, e segir tuorna el a casa fetg staunchels. Per quei survetsch pastoral che pader Vigeli ha prestau quels biars onns en nossas pleivs mereta el da spirituals e pievel in sincer engraziament. Il Segner vegli dar ad el la bein meritada pagaglia».

Aunc sur il davos firaus da Nadal fuvava pader Vigeli staus - sco avon in onn - a Falera per prestar cheu il survetsch pastoral. Da Nadal ha el fatg in priedi da cuntegn veramein impressiunont e plein slontsch. Ei vegn ad esser stau il davos. Ses plaids plidai da cor ein i a cor; els han schau percorscher ch'in um profundamein religius e pietus sespruava da gudignar ils fideivels pil Segner.

Pader Vigeli valeva per in bien predicatur; ses priedis romontschs da Nossadunna pil meins da matg en claustra ein aunc en buna memoria. La baselgia claustrala fuvava mintgamai fullanada. Cheu encurschevan ins che il defunct fuvava encunter tut chichernem dultschin religius, encunter tutta «sentimentalid da femnas veglias». El haveva in pulit pezzi senn per humor e scheva magari: «In sogn trest ei veramein in trest sogn», ni «Mo buca prender il mund si dies, il mund po tener maneivlamein Vus, mo Vus buca il mund». - Pader Vigeli leva buca schar percorscher entras sia tenuta exteriura sia religiusadad interna. El saveva che mo Niessegner hagi da vegnir aduraus e glorificaus, el evitava scadina veneraziun ch'udeva buca ad in vivent, el saveva ch'igl entscheins s'audi a Niessegner e buca agl augsegner.

Sur fossa

Car amitg, pader Vigeli. Ti eis ius e lais anavos ina gronda largia. La claustra, Tes patents, il pievel romontsch deploreschan quella sperdita. Jeu hai pers in bien amitg e fideivel collega, in cussegliader experimentau ed aunc bia dapli. Ti vegns a muncar a biars en beinenqua] situaziun. La claustra vegn ad haver grondas difficultads da serrar quella largia. Ti fuvas gie il pli giuven pader d'origin romontsch. Il fatg ch'ils dus auters paders romontschs han gia varghentau ils 70 regn a rar quitaus a monsignur avat.

Nus jein denton buca renfatschar a Diu ch'el ha priu da nus pader Vigeli, relativamein baul tenor giudicat human e quei ordamiez ina veta plein travaglia. Nus lein biaronz engraziar a Diu ch'el ha rega]au a nus duront quei temps in aschi bien pader e luvrer premurau e cunscient digl agen duer. Persunalmein admittel jeu il meglier engraziament per tut quei che nossa amicezia da 20 onns ha cumpigliau.

Claustra, decanat, confrars, amitgs, students anteriurs ed activs ed ig] entir pievel romontsch din a Ti persuenter in cauld e resentiu Dieus paghi. Vegli il Segner remunerar quei premurau e fideivel luvrer tschiendublimein. Nies bien pader Vigeli Berther ruaussi enten il Segner!

Isidor Winzap

17. Berther Giusep, 1916 - 2004

(Baseli-Maria Ursula Gieriet), Dieni

Naschius ils 4 de fevrer 1916; studegiu a Mustér, Nossadunnaun e Cuera; ordinaus spiritual ils 4 de fenadur 1943. - Vicari a Turitg en la pleiv dil bien pastur ils 21 d' uost 1944-1950; plevon a Razen dapi ils 28 d' october 1950.

Cu Jesus ha plidau sur da Gion Battesta ha el detg: «El ei quel che prepara la via pil Segner» (Mt. 11,10). Secapescha che Gion Battesta ha giu ina missiun tut speciala. El ei staus la vusch el desiart che ha proclamau e preparau la via al Messias. El ei staus il profet che ha fatg la punt naven dil vegl Israel fiel niev Israel, tiel niev pievel da Diu. El ha astgau veser il Messias da fatscha en fatscha. E tuttina vein nus cartents e cartentas dil niev Israel da menar vinavon la missiun da Gion Battesta. Nus vein da preparar la via al Messias - Salvader - ier ed oz e damaun.

Als ordinai e spirituals ei quella missiun surdada per aschidadir «ex officio», sco pensum e missiun da lur veta.

Sur Giusep Berther ha priu fetg serius quei pensum. El ei era buc untgius, cu igl ei stau enqualga grev da dar vinavon la buna nova ed era buca, cu el ei staus persuls sco en in desiart. Cu el fuva perschadius d'enzatgei, schev'el era quei ella publicitad ni era privatamein.

Derivonza

Naschius ei sur Giusep Berther ils 4 da fevrer 1916 a Dieni, la pintga ucliva dadens Rueras, enta Tujetsch. Da lezzas uras fuva Dieni plitost in bein puril cun ina casa sur il stradun ed ina giusut ed aunc in per baghetgs agricols. Crescher si en in tal liug en ina certa izolaziun, mo era independenza e suveranitat, quei formescha e dat tempru. Las ragischs, ord las qualas ina plonta crescha, ein da gronda muntada.

La casa dils Berthers da Dieni ei stada ina casa da spirituals. Ord quella casa ein vegni: sur Tumaisch Berther (1853-1931) e Pader Baseli Berther OSB (1858-1931). Els fuvan frars dil tat dils frars sur Giusep Berther (1916-2004) e sur Tumaisch Berther (n. 1927).

Sur Giusep ei carschius si en ina gronda famiglia. Ils geniturs, Baseli e Mariuschla Berther-Gieriet, han giu 14 affons. Treis ein morts cuort suenter la naschientscha. Il bab Baseli fuva il pur suveran cun tgiarp ed olma. Dasperas eis el staus president dalla vischnaunca da Tujetsch, deputau el Cussegl grond ed ei era s'engaschaus per la caplania da Rueras e pil scolaesser da Tujetsch. La mumma Mariuschla fuva la dunna quieta, plein quitau e fin sentiment per ses affons e pils basegns dil singul carstgaun.

Sia scolaziun ha sur Giusep Berther retschert ellas scolas primaras e secundaras da vischnaunca, dus onns gimnasi en claustra a Muster e tschun onns en claustra a Nossadunnaun. Leu ha el fatg la matura cun la meglia nota en tut ils roms. Suenter la scolaziun teologica el Seminari da s. Leci a Cuera vegn sur Giusep Berther ordinaus digl uestg Cristianus Caminada ils 4 da fenadur 1943. Sia emprema s. messa festivescha el a Sedrun per la fiasta da Nossadunna dil Scapulier.

En pastoraziun

Lu suondan ils onns da lavur pastorala: Da 1944-1950 vicari ella pleiv dil Bien Pastur el marcau da Turitg, 1950-1963 plevon a Razen, 1963-1968 plevon a Ruschein e Ladir, 1968-1978 plevon a Lumbrein, 1978-1985 plevon a Medel/Lucmagn. Cun 69 onns seretila sur Giusep Berther digl uffeci da plevon. E1 serenda a Bombinasco el Tessin sco spiritual en ina pensiun che soras da s. Antoni da Soluturn meinan per fami glias, sco era per uniuns e gruppas, per scolaziun ni reconvaescenza.

Immediat empren el il lungatg talian. El sesenta dacasa el Tessin sco strusch enzanua ed anfla era spontanamein contact ton cun ils cussadents ella pensiun sco cul pievel tessines e culs plevons dil contuorn. El veva il dun dil contact spontan e direct.

Mia emprema sentupada cun sur Giusep Berther va anavos sils emprems onns da mia pastoraziun. Jeu fuvel plevon a Sur, Mulegns e Marmorera. Sur Giusep Berther era plevon a Razen. El ei

sepurschius da vegnir la stad per in per jamnas en mias pleivs e jeu sappi vegnir a Razen. Quei vein nus lu fatg. Dapi lu essan nus s'entupai savens per discussiuns e per spassegiadas en nossa tiara muntagnarda. El fuva cudischius en massa spartas dalla veta e saveva discussiunar e s'inflamar per da tuttas uisas temas.

El fuva critics e directs, mo era raschuneivels e fetg aviarts. Sin nossas spassegiadas raquintava el bugen da sias experiencias ella veta ed ella lavur, da sulegl ed umbriva. Mo tuttenina vuleva el far oraziun. E lu viandavan nus vinavon, urond ensemen ils misteris dil rusari.

Sur Giusep Berther ei buc ius mo corporalmeim sur bia cuolms e tras bia vals. Ei ha era tuccau ad el dad ir psichicameim sur cuolms e tras stgiras vals. Schegie ch'el fuva en sesez in carstgaun cun bia humor e spir stuccas, fuv'el tuttenina giu ella stgira val. Sedisch gadas ha el stuiu far ina cura per vegnir libers da sias grevadetgnas e sia profunda tristezia. El scheva lu: «Jeu sesentel sco en ina perschun.» Savens sun jeu sesmarvigliaus, co el vegneva lu plaunsiu siado dalla val e semetteva puspei vid sia lavur. Plaun a plaun turnava il sulegl puspei en sia veta. Oravontut l'oraziun che era per el il paun da mintgadi e sia nunballuccabla fidonza en Diu fuvan las petgas, vid las qualas el seteneva fermamein.

Serasontga

Ussa dapi siat onns fuva sur Giusep Berther en Casa s. Vigeli a Sedrun. En siu patertgar entupav'ins el savens gia vi sur mar. El scheva lu: «Marveglias hai jeu, co quei ei.» Sur Giusep Berther fuva in carstgaun da marveglias, v.d. el leva saver, co ei stat propi e saveva far smarveglis.

Savens urav'el il davos temps tut dad ault: «Segner, tiu reginavel vegni.» Ils 6 da december 2004 ei il reginavel da Diu vegnius definitivameim tier sur Giusep Berther. Jeu supponel che a sias biaras damondas ha el ussa survegniu risposta. Avon onns manegiava el era ch'ei stuessi dar enta parvis ina pista da skis e ch'el stuessi era saver fimar mintgaton ina pipa-tubac. «Marveglias hai jeu, co quei ei», scheva el. Per nus pelegrins eis ei aune uss in misteri da eardientscha.

18. Decurtins pader Pellegrino Maria (Sep Antoni), OFM

(Sep Antoni - Brida Cathomen de Breil), Bugnei

Naschius ils 4 de fevrer 1912; fatg scala de hotels; per cun 22 onns entschiet ils studis gimnasials tier ils paders Franciscans della provinzia de s. Carli a Milaun; entaus egl uorden dils Franciscans a Rezzato ils 8 de settember 1937; profess sempel ils 15 de settember 1938; studegiau teologia all'universitad de Friburg, profess solemn ils 22 de matg 1941; ordinaus spiritual ils 30 de fenadur 1944. - Da 1944-46 operau sco missionari de luvriers de fabrica en Frontscha, Luxemburg ed a Como; dapi 1946 a disposiziun de msgr, uestg per la diocesa de Cuera: provisor a Siat, Platta, Rabiun, Ruschein, Surin, Sevgein e Breil; gidau o pli grond temps en diversas pleivs, cunzun a Rueun. Dapi 1947 spiritual e catechet el casti de Schluein.

(Corr.) Da s. Clau, cun l'alva della damaun, banduna P. Pellegrino en tutta tgeudad quei mund terester per entrar ella gloria celestia. Sia mort anetga ha fatg surstar, regardond quella al vegl verdict «Repentina mors, sacerdotum sors», la mort anetga seigi la sort dil sacerdot. En tgeudad, ella retratgadat ei nies pader entaus en quest mund, el sul d'Advent banduna el puspei quel.

La gievgia dalla jamna vargada eis el vegnius surdaus al tratsch benedi da sia pleiv nativa a Sedrun, circumdaus dad ina honorada retscha da confrars claustrals e buca meins honoraus dal clerus e dal pievel de sia patria. Sia sepultura festiva encorunescha l'ovra dil bien pader, dat perdetga della gronda simpatia ch'el gudeva el ravagl da siu pievel romontsch, marca cun lettras d'aur las bunas ovras, prestadas en nossas pleivs.

Ei drova temps...

Bein fuva il schiarm per la clamada sacerdotala daditg tschentaus en siu cor giuvenil entras l'atmosfera, igl ambient ded ina buna famiglia cristiana a Bugnei, nua che P. Pellegrino (Sep Antoni) ei naschius igl onn 1912. Mo la greva damonda era quella: Co far, co sestellegiar? Ha il Segner denton mess siu maun sin in giuven carstgaun, ha el elegiu quel dalla roscha dil pievel de Diu, lu anfla el vias e sendas, mauns e cors, che pon facilitar quella stentusa via agl altar dil Segner.

P. Pellegrino sto ira da buob per las alps entuorn sco pastur, gie sco pastur conscienzius, pertgei in tal eis el adina staus duront sia entira veta. Finalmein ughigia el ded exprimer siu giavisch, mo las finanzas fuvan buca avon maun. El va a Ligiaun, entscheiva ina bufatga carriera sco emploiau da hotels. Tgi sa con ch'el ura en uras libras per siu futur ideal. Ina caussa ha el cultivau en siu cor: Il bien humor.

Ed el ughigia, bunamein en fuorma humoristica

d'entscheiver siu studi de latin a Ligiaun tier ils Salesians, e quei mo per emprova. Ei va, ei va buca schi bein, eis el buca schi giuvens pli. Ei sedi ch'il studi dil carschiu seigi pli serius, mo pli stentus. El tegn la dira. Da leu va el giu ell'Italia e continuescha il gimnasi en ina claustra franciscana, fa siu examen final e sa s'im-matricular a Friburg sco frater franciscan. Igl onn 1944, per la fiasta d'Anceinza, vegn P. Pellegrino ordinaus spiritual, celebrescha sia s. Messa nuviala a Sedrun per la fiasta dell'Assumziun de Maria ed entscheiva sia veta monastica e sacerdotala plein curascha. Buca mo ils buns talents d'in carstgaun dicteschon siu futur, bein era las qualitads de siu cor, sia pietusadad e sia exactadad de clamada.

Siu operar sacerdot

Quel ei mo per part enconuscents a nus, perquei che P. Pellegrino ha era pastorau ordeifer ils confins svizzers cun dietas, triduumms, missiuns ed occasiuns festivas. El ei staus in fideivel conventual a Friburg, a Hergiswil, en Subsilvania, nua ch'el substituava beinduras il vicari della pleiv, lu sill'insla verda sper Stein al Rein. Da leu anora, sco era aunc da Ligiaun anora ha el pastorau liung temps la missiun taliana a Turitg. Il pli bugen eis el staus a Blizuna, destinaus sco confessor alla Madonna della Grazie. Era surveva gliez clima per lunsch ora meglier ch'il suffel criu dil lag Bodan. Ils davos onns denton eis el puspei returnaus a Ligiaun, nua ch'el ha per temps pastorau la pleiv tudestga, la pleiv de s. Roc, damaneivel della Madonna di Loreto, sia claustra. Il tudestg ha denton adina caschunau ad el difficultads, demai ch'el haveva fatg tuts ses studis ella «lingua di Dante» e perquei vesev'ins buca adina ses talents sin la tribuna glischonta.

Tgei ha P. Pellegrino fatg per nus Romontschs?

Igl ei strusch ina pleiv sursilvana, nua che P. Pellegrino havess buca pastorau. Pliras gadas ha el surpriu provisuras pli liungas, autras gadas ha el gidau ses confrars en temps de vacanzas. El «Casti de Schluein» eis el staus biars onns catechet ed in pietus spiritual per quels giuvens carstgauns. Las soras stimavan el. Siu humor era sco fatgs per glieud giuvna, ed-el scheva savens: Pertgei adina esser trests? Nus essan affons de Diu e quintein cun gl'agid de Diu e cun la futura levada gloriosa. Lein derasar quei spert cristian en nies contuorn. Quei ei bein era stau il motiv, che tons fideivels ord nossas pleivs, dalunsch e damaneivel han dau ad el la davosa honor cun cumpignar sias restonzas terrestras alla fossa. Igl ei buca stau mo ina fenta, sche msgr. uestg ha schau exprimer siu engraziament sur fossa per la lavur, prestada per siu uestgiu, cheu ed ella Bassa.

Gia la stad vargada haveva la maligna malsogna della circulaziun dil saung donnegiada tschaffau igl um robust. Il cor ha buca purtau la peisa dil bien pastur, e suenten cuorta ed anetga naldispotadad ei P. Pellegrino ius tier Niessegner. Nus salvein quei bien, humiliteivel e sincer survient dil Segner en pia e buna memoria e schein ad el sur fossa: Dieus paghi!

19. Monn Calist

(Gion Antoni - Sabina Venzin), Rueras

Naschius ils 20 de settember 1922; studegiu a Mustér e Guera; ordinaus spiritual ils 13 de fenadur 1947. - Provisor a Ruggell, Liechtenstein ils 6 de november 1948 - fevrer 1949; plevon a Ruschein ils 4 de fevrer - ils 13 de november 1949; spiritual en il sanatori «Heiligkreuz» a Tavau 1950 -51; plevon a Pigniu dapi ils 25 d' avrel 1952.

Sur Calist Monn ha savens scret artechels occasionals en »Bündner Tagblatt« «Gasetta Romontscha» ed en il «Pelegrin».

Ils 6 da settember 1997 ha il zenn grond da sogn Giachen a Rueras annunziu la mort da sur Calist Monn.

Pils ins ei quella annunzia stada sorpresa, per quels che vevan enconuschientscha da siu sesanflar denton strusch, pertgei el era bien e daditg malsauns. La sanadad veva sfurzau sur Calist avon miez onn da serender en casa da tgira.

Il defunct ei naschis ils 20 da settember 1922 a Rueras sco fegl vegl da Gion Antoni Monn e Sabina nata Venzin oriunda da Selva. Enta Rueras vegneva siu bab numnaus il „fravi pign“.

Il motiv da quei num era bein che la mumma era morta cura che Gion Antoni veva 8 onns ed el ei lu vegnius tratgs si da siu aug Giachen Lurenz Caduff ch'era il fravi da Rueras da lezs onns. Aschia ha il bab da sur Calist empriu da fravi tier siu aug e luvrau tier quel tochen tier sia maridaglia.

Cura ch'ils geniturs han purtau siu empremnaschiu a Sedrun per annunziar quel allas instanzas e per schar battegiar, vevan ins nuota aunc fatg gronds patratgs pervia dil num dil nievnaschiu. Da lez onns haveva Sedrun in plevon ed in caplon, sto esser ch'ei existeva aunc negin manco da spirituals.

Sin la damonda dil caplon co ins vegli dar num al pignet, ha il bab detg ch'els hagian buca fatg gronds plans sur da quei, denton cun quei che sur caplon hagi num Calist savessien ins era dar num al pignet Calist. Ei fussi forsa pusseivel che quel vegnessi in di era augsegner.

Il Gion Antoni e la Sabina han giu ina gronda farniglia. Sper sur Calist han eis aunc giu 2 buobs e 4 buobas.

Aschia san ins mo s'imaginar tgei grevezia ei ha muntau per ils geniturs cura che siu fegl grond ha giavischau suenter las scolas realas da studegiar vinavon. Senza gl'agid diIs fargliuns e cunzun da siu frar Flurin che stueva gidar ils geniturs dapertut, fuss ei strusch stau pusseivel da caschunar al Calist in studi da biabein 10 onns. Ed era finanziamein ha ei bein duvrau buns vischins e donaturs che han giu cor aviert pil giuven student.

Suenter haver giu fatg matura a Mustér ei il Calist sedecidiu dad ira giu Cuera el seminari da spirituals. Ils 20 da fenadur 1947 ha el astgau festivar messa nuviala. Il giuven spiritual ha beinspert entschiet sia lavur pastorala sco provisor a Ruggell el Liechtenstein. Suenter mo miez onn eis el vegnius elegius plevon a Ruschein. Il giuven plevon ei denton vegnius malsauns ed ha stuiu serender el spital e suenter en ina casa da reconvalescenza. Sias staziuns per serestabilir ein stadas a Cuera ed Arosa. Puspei ina fuorma sauns, eis el staus 2 onns spiritual a Tavau el sanatori «Heiligkreuz».

Igl onn 1952 ha igl uestg tarmess Sur Calist a Pigniu nua ch'el ei staus 9 onns e miez provisor. Suenter sia pastoraziun a Pigniu ei sur Calist puspei vegnius delegaus a Liechtenstein, numnadamein sco caplon a Triesen, nua ch'el ha pastorau 10 onns. Da 1971 tochen 1977 ei il defunct staus plevon a Danis/Tavanasa. Igl onn 1977 eis el vegnius elegius plevon da Sagogn, quei ei stau sia davosa staziun pastorala en Surselva. La sanadad ha mudergiau sur Calist aschi fetg ch'el ha la finala stuiu serender ella Bassa. Dapi 1982 ei siu dacasa staus a Glaruna. Leu eis el segidaus cul plevon sco resignat entochen igl onn 1994.

Ils davos onns ha il defunct giu grondas difficultads cun la funcziun diI cor, il trer flad mava vess.

Plaun a plaun ein las forzas corporalas idas alla fin. L'entschatta settember ha il Segner liberau sur Calist dil pitir mundan e clamau siu fideivel survient tier el.

Sur Callist era in fervent veneratur da Nossadunna. En ses priedis ha el adina puspei fatg attents ils parochians dil grond agid da Maria per quel che roga e sefida dad ella. In sentiment tut apparti ha el era giu pils attempai, ellas casas da vegls era el adina beinvegnius e respectaus. Occasiunalmein ha il defunct era priu la plema e scret artechels el «Bündner Tagblatt», ella «Gasetta Romontscha» ed el «Pelegrin».

Ils 11 da settember ha il pievel da Tujetsch priu comiau da sur Calist. Ina gronda retscha da ses confrars, bia vischinas e vischins da Tujetsch e delegaziuns dallas pleivs nua che sur Calist ha operau, han accumpignau il defunct dal sanctuari da sogn Vigeli giu sin santeri. Siu davos giavisch ei ius en vigur cun satrar el sco mintga sempel vischin da Rueras.

Sias restonzas terrestras ruaussan ussa el tratsch benediu. Il crap-fossa cun ils numns dils spirituals sil santeri sut Sogn Vigeli vegn ussa augmentaus cun il num d'in sempel e bien augsegner ch'ei buca pli denter nus. Lein tener sur Callist en buna memoria cun la speranza d' astgar seveser in di cun el en l'auter mund. Segner dai a Tiu survient il sogn ruaus perpeten.

En memoria da sur Calist Monn Rueras/Glaruna

Conrad Berther Rueras

20. Monn Christian, Rueras, 1927 - 2007

(Gion Antoni - Ludivina Beer, Rueras)

Naschius ils 7 de december 1923; studegiau a Mustér e Cuera; ordinaus spiritual ils 4 de fenadur 1948. - Professor de franzos e religiun en il collegi a Sviz 1949/50; studegiau lungatgs sin las universitads de Turitg 1950/51 e de Neuchatel 1951/53; e1 medem temps spiritual a Turitg en «Elisabethenheim» ed a Neuchatel en «Institut catholique de jeunes gens»; Dapi 1953 professor a Sviz e dapi 1954 prefect dil lizeum.

Nossa veta sin tiara ei sco in viadi sur cuolms e tras vals. Jeu vi descriver cuortamein il decuors dalla veta da sur Christian: Sur Christian ei naschius ils 7 da december 1923 a Rueras. Ses geniturs Gion Antoni e Ludivina Monn-Beer han aunc giu in feagl, Giachen Antoni, ch'ei naschius e morts igl onn 1925, cuort suenter sia naschientscha e siu s. Batten. Suenter la scola primara a Rueras ei il giuven Christian ius a Muster a scola, ha fatg leu il gimnasi e la matura igl onn 1944. Lu ha el cuntinuau sia scolaziun el seminari da spirituals a Cuera. L'ordinaziun sacerdotala ha el retschiert ils 4 da fenadur 1948 e festivau sia Messa nuviala ils 18 da fenadur a Sedrun.

Da 1949-1950 ei sur Christian professor e vice-prefect el collegi da Maria Hilf a Sviz e puspei da 1953-1963. Denteren sescolescha el vinavon a Turitg e Neuchatel, specialmein el lungatg franzos.

Da 1963- 1974 docescha sur Christian religiun e franzos el seminari da scolasts a Cuera.

Lu survegn la veta da sur Christian ina viulta, lgl onn 1974 vegn el nominaus entras uestg Gion Vonderach canoni dil capetelatedral a Cuera e daventa lu beinspert era decan dil capetel. El surpren oravontut il quitau per la catechesa ora ellas pleivs.

Igl onn 1989, cu sur Wolfgang Haas daventa uestg da Cuera, remetta sur Christian tut ses uffecis e tetels e seretila a Rueras en sia casa paterna. Sur Christian fuva in carstgaun cun fin sentiment ed ha mai propi pudiu supportar cumbats e malperinadads, sco ei ha dau dil temps d'uestg Haas.

Cu sur Christian ha sentiu che sia memoria entscheveva a disdir, ha el priu dimora igl onn 2000 en Casa s. Vigeli a Sedrun, nua ch'el ei morts ils 3 da fenadur 2007. Quei medem di ei era sur Placi Huonder morts en Casa s. Vigeli ell'aulta vegliadetgna da 97 onns. Els dus ein vegni satrai ensemen ils 5 da fenadur el santeri da Sedrun. Uestg Amade Grab e bia confrars e bia pievel han accumpignau alla fossa dus prmurai e fideivels spirituals.

En tut ses onns, dapi sia Ordinaziun ei sur Christian segidaus pruamein era ellas pleivs. El fuva bugen denter il pievel, fuva in carstgaun sempel, beinvulent e reconcilient, ch' ins stueva ver bugen. Ussa ei siu viadi sur cuolms e vals ius a fin. Veglien ils dus buns pasturs, sur Christian e sur Placi, rugar Diu era per novas clamadas spiritualas.
sur Martin Bearth

21. Beer pader Alexander, pader alv

(Gion Andriu - Maria Curschellas), Camischolas

Naschius ils 29 de schaner 1922 a Camischolas. 1925 ein ses geniturs seretratgs cun la famiglia giu Wittershausen/Aadorf (Turgau), nua ch'els han surpriu in fatg de pur. Leu ha pader Alexander passentau ses onns d'affonza. Studegiau a S. Maurice (Valleis) e Friburg; entraus el noviziat tier ils paders alvs en Algeria 1945; studegiau teologia en il seminari a Thibar sper Carthago (Africa); ordinaus spiritual igl 1. de fevrer 1949; primizia a Tänikon (Turgau) ed a Sedrun.

Ei sto esser che pader Alexander ei in bien econom e contabilist, pertgei adina han ses superius surdau ad el in post d'administraziun. Administratur en la claustra dils paders alvs a Widnau (SG) 1949-1953; administratur en la claustra dils paders alvs a Ruma 1953-1958; dapi 1958 ei pader Alexander en l'Africa, en il vicariat Albert-See, Congo, era puspei sco administratur en la casa centrala dellas missiuns.

«Lein dir gie tier la veglia da Diu, pertgei el ei carezia. Lein viver aschia che nus sesanflien puspei ensemen tier Diu il Bab. Buca bargi per mei, mobein lein urar in per l'auter.» Quels plaids ord il testament spiritual da pader Alexander espriman il meglier sia tenuta, siu sentir e patertgar: En tutta sempladad far la veglia da Diu.

Gl'ei ver, nus havein breigia da capir pertgei il Segner ha clamau siu survient, pader Alexander aschi baul - haveva el gie strusch 50 onns - ordmiez siu fritgeivel operar sco missiunari en l'Africa. Sco siu superiu, il pader provincial Schnarwiler ha detg el riug da bara, anflein nus forsa la risposta sin quella damonda els plaids da sogn Paul: «Seigi che nus vivien u murien, nus essan dil Segner.» Pader Alexander Beer fuva oriunds da Camischolas. Leu eis el naschius ils 29 da schaner 1922. Ses geniturs Gion Andriu e Maria nata Curschellas ein gia igl atun 1924 seretratgs cun lur famiglia giul Thurgau a Wittershausen sper Aadorf, nua ch'ei han surpriu in bein puril. Leu ha pader Alexander passentau ventireivels onns d'affonza cun ses 6 fargliuns. Gia baul sededesta en el il giavisch da vegnir missiunari. Per ils geniturs ha ei muntau in grond sacrifici da schar ir a scola lur fegl vegl ch'els havessan saviu duvrar bein a casa tier la gronda lavur sil bein puril. Tuttina han els bugen detg gie tier la veglia da Diu. 1934 entscheiva pader Alexander cun ils studis gimnasials tier ils paders alvs a Widnau, cuntinuescha e finescha quels cun la matura a Sogn Murezi el Valleis. Denton fuva la Secunda uiara mundiala rutta o, ils confins serrai ed aschia sa pader Alexander buca ir en Algeria per preparar sia lavur da missiunari. El studegia zacons onns a Friburg, mo sto denteren prestar bia survetsch activ.

Finida l'uiara astga el 1945 serender en Algeria per entrar el noviziat dils paders alvs. Ils studis da teologia fa el a Thibar sper Cartago/Africa. Ordinaus spiritual igl prem da fevrer 1949 celebrescha el la messa nuviala a Tänikon e la stad sissu a Sedrun. Adina ha el salvau bien contact cun ses parents ed enconuschents en sia patria tuatschina.

Il giavisch da saver ir en las missiuns severifichescha buca aunc. Ses superius surdattan ad el in post d'administratur ed econom, 1949-53 en la claustra dils paders alvs a Widnau/SG, 1953-58 en la claustra centrala digl uorden a Ruma. Cun siu senn per uorden ed exactadad, sia biala scartira deva perdetga da quei, fuva el sco predestinaus per la lavur d'in econom. Denton siu grond desideri fuva aunc adina astgar ir en las missiuns. Finalmein, 1958 severifichescha quei giavisch. E1 astga serender sco missiunari el Congo, en l'Africa. Bein gleiti ha el empriu il lungatg indigen. Ussa sefiera el en la lavur da missiunari, va viado en las pleivs a far messa e priedi, administrar ils sogns sacraments e dar ductrina. Memia sperr vegn quella lavur da missiunari interrutta. Igl onn 1964 dat ei gronds disturbis el Congo, ins sa dir revoluziun. Ina partida missiunaris dalla Belgia vegnan assassinai. Era pader Alexander e ses confrars vegnan pigliai e mess en perschun. Quei ei stau grevs dis, jamnas da temas e fetgas per ils missiunaris. Mintga di havess saviu purtar ad els la mort. Mo tun gl'agid da Diu pon els mitschar dil grond prighel. Star vinavon el Congo fuss pil mument nunpusseivel. Ils missiunaris ein sfurzai da turnar a casa en Svizra. Ils 4 onns (64-68) che pader Alexander sto star a casa resta el buca lischents. E1 gida o en las pleivs, entras priedis e referats sesprova el da perschuader la glied dils gronds basegns dallas missiuns. Cu el sa 1968 puspei turnar

en las missiuns el Congo, anfla el leu in pauper uorden. Tut quei ch'ils missiunaris havevan duront onns da strentga lavur e gronds sacrificis eregiu fuva destruiu. Mo ils paders missiunaris piardan buca la curascha. Ensemen tun ils cristifideivels indigens semettan els alla lavur ed eregian puspei baselgias, scolas e spitals. Cunzun per baghegiar in center social ha pader Alexander impundiu sias forzas. Tgei plascher ha el giu cu el ha survegniu dall'unfrenda da cureisma svizra ina contribuziun per quei center social. En quei center social san giuvens africans ir a stola e vegnan, era instrui en differents mistregns per saver purtar quei ch'ei han empriu viado en ils vitgs.

Puspei sto pader Alexander interromper sia lavur en las missiuns, quella ga per motivs da sanadad. Gia dapi zacons onns piteva el d'in grev mal el dies. Gia 1966, duront siu congedi sfurzau haveva el stuiu schar far ina operaziun.

Igl october 1969, pia mo in onn suenter ch'el haveva puspei entschiet cun siu operar en las missiuns, sto el turnar a casa en Svizra, serender el spital e sesuttametter ad ina greva operaziun. Era ina tiarza operaziun el spital cantunal a Turitg porta buca il giavischau migliurament. Pader Alexander vegn per part schiraus. I1 davos da fenadur 1970 vegn el transportaus el spital a Lucern nua che las soras da s.Onna han bien quitaui per el. En ina brev a parents ed enconuschents sin Nadal scriva el: «Ussa sun jeu missiunari per l'Africa sco malsau en letg ed haiel bia temps da far oraziun e caschun da sesacrificar per las missiuns.»

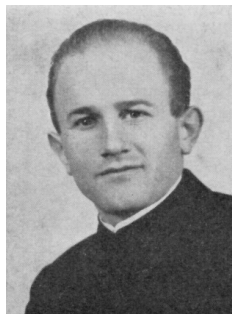
Gie, il Segner ha vuliu da siu survient buca mo la lavur sco missiunari, mobein era il sacrifici da sia veta. Bia ha pader Alexander operau quels paucs onns en l'Africa, forsa aunc pli bia ha el operau per las missiuns tras siu pitir en letg da malsogna. Ils 13 da mars 1971 ha Cristus retg clamau siu fideivel survient tier el en sia gloria.

Sias restonzas terrestras ruaussan el santeri a Tänikon/TG. Pader Alexander vegli dal tschiel ano rugar per novas clamadas da missiunaris.

Sur Tumasch Berther

22. Berther Tumaisch, Dieni, 1927 - 2013

(Baseli-Maria Ursula Gieriet), Dieni; frar de sur Giusep Berther

Naschius ils 20 de schaner 1927; studegiu a Mustér, Sviz e Cuera; ordinaus spiritual ils 6 de fenadur 1952. - Plevon a Sur en Surmir dapi ils 8 d'october 1953, ed il medem temps provisur de Mulins.

En in scriver che sur Tumaisch Berther ha schau anavos raquenta el il suandont da sia veta:

«Naschius sun jeu ils 20 da schaner 1927 a Dieni-Rueras. Mes geniturs ein stai Baseli e Mariuschla Berther-Gieriet. Nus essan stai endisch fargliuns: sis frars e tschun soras. Jeu sun staus il tierz giuven. Il bab fageva il pur. Il frar vegl, il Giusep, ei lu ius a studegiar e vegnius spiritual.

Jeu hai frequentau quater onns il gimnasi a Mustér e treis onns a Sviz.

Suenter la matura a Sviz sun jeu ius a scola el Seminari da spirituals a Cuera. Igl onn 1952 hai jeu festivau mia messa nuviala a Sedrun. Lu sondan ils onns da pastoraziun.

Siat onn sun jeu staus plevon a Sur e Mulegns en Surmir e 24 onns plevon a Falera. Duront quels onns sun jeu era staus otg onns plevon administratur da Schluein e treis onns da Surcuolm.

Enteifer quels onns a Falera sun jeu staus en 41 pleivs ell'entira Svizra a collectar per la renovaziun dalla baselgia parochiala e dalla baselgia da s. Rumetg.

Suenter la pastoraziun a Falera sun jeu staus 20 onns plevon a Suraua en Lumnezia, da 1984 entochen 2004, plevon da Surcasti/Uors, Tersnaus e Camuns. La casa pervenda fuva a Uors. En nies decanat sursilvan sun jeu staus actuar siat onns e decan 12 onns. Zacons onns sun jeu era staus preses dall'Uniun purila dalla Surselva.

La fin d'uost 2004 ei stau survetsch divin da cumiau a Tersnaus. Sora Ursula da Tersnaus veva fatg il plaid da cumiau. Sin giavisch da vicari general sur Vitus Huonder sun jeu lu seretratgs sco cussadent en Casa da vegls a Cumbel. Sur Felici Maissen fuva leu spiritual. Jeu concelebravel cun

el.

Igl onn sissu, ils 24 da matg 2005, sun jeu serendius a Sedrun en Casa s. Vigeli. Cheu vivevan lu aunc sur Placi Huonder e sur Cristian Monn.

Cheu vi jeu ussa viver e murir. Jeu sperei ch'ins fetschi lu la s. messa da sepultura en baselgia da s. Vigeli a Sedrun.»

Quei ei il scriver da sur Tumaisch. Igl ei sco ina cronica senza emeziuns, senza exprimer ni critica ni laud, senza scuviarer enzatgei da siu patertgar e sentir e da siu character, in raquent fetg objectiv. Dasperas fuva sur Tumaisch in carstgaun cun bia e fin sentiment per il concarstgaun. Jeu mez hai sentiu quei gia l'emprema ga cu jeu sun s'entupaus cun el, cu jeu hai giu da surprender sias pleivs da Sur, Mulegns e Marmorera. In pér jamnas avon ch'el banduni Sur veva el retschiert mei cun gronda amicabladad. El veva raquintau da sia lavur ellas treis pintgas pleivs da tut ensemen 250 habitonts. Lu veva el mussau la casa pervenda, las treis baseigias e casas da scola ed igl archiv pervenda ch'ei veva mess en in uorden exemplaric ed era la stiva pervenda, ina stiva fetg veglia e fetg biala, entagliada entuorn ed entuorn. Sur Tumaisch e sia casarina Culastia vevan en lavur minuziusa da jamnas ed jamnas schubergiau quella stiva dalla color blaua.

En tur e dapertut regeva ei bien ed exact uorden. Ei fuvu in tratg special da sur Tumaisch: Quei ch'el prendeva a mauns, fageva el en tutta exactadad e fidadadad. Quei ha el mussau trasatras era sco actuar e sco decan da nies decanat.

A mi eis ei curdau en egl che sur Tumaisch menziuna negliu ch'el ei vegnius numnaus canoni igl onn 1986. Sto esser che quei veva buca gronda muntada per el.

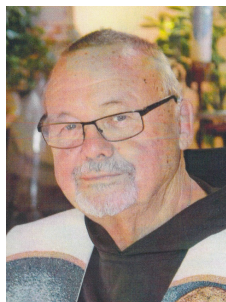
Alla fin dil scriver che sur Tumaisch veva schau anavos engrazia el humiliteivlamein a Diu ed a tut quels e quellas che han fatg bien cun el da pign ensi entochen alla fin da sia veta. Specialmein engrazia el a sias duas casarinas: Culastia Berther da Camischolas ch'ei stada cun el a Sur e Josefina Casutt da Falera che ha surviu ad el tut ils auters onns.

Ils 5 da matg ei sur Tumaisch morts tut quietamein en Casa s. Vigeli. Sco el veva giavischau ei sia sepultura stada a Sedrun en sia baselgia parochiala nua ch'el veva retschiert il s. batten e la creisma e nua ch'el veva festivau sia emprema s. Messa. Ina pulit gronda cuminonza da cartents e da spirituals ha celebrau ils 8 da matg, ensemen cun sur decan Alfred Cavelti, l'eucaristia ed accumpignau sur Tumaisch en santeri. Il decantatedral, sur Walter Niederberger, ha engraziau al defunct en num digl uestg Vitus per la gronda e buna lavur da sur Tumaisch en pleiv e decanat. Jeu hai bandunau il santeri a Sedrun cun la damonda e la ferventa supplica a Diu: Segner, bien pastur, con ditg stuein nus aunc spitgar, entochen che nus astgein puspei ir ina gada a messa nuviala en ina ni l'otra da nossas pleivs romontschas?

sur Martin Bearth

23. Deragisch pader Silvio, Sedrun, 1940 - 2017

(Valentin e Maria Deragisch-Derungs)

Ils 16 d'avrel 2017 ei pader Silvio Deragisch morts suenter ina greva malsogna ella staziun da tgira dalla claustra dils caputschins a Sviz. „Bandunar quest mund la damaun da Pastgas, la fiasta dalla levada da Jesus Cristus, ei per in spiritual, per in carstgaun ch'era pinaus e leva murir, ina grazia", scriva Adalgott Berther en ina comunicaziun a sias cameratas ed a ses camerats dall'annada 1940.

Fra Silvio Deragisch, sco quei ch'el vegneva numnaus il pli bugen, era enconuschents sco spiritual dils impedi, sco plevon dallas 3 pleivs dalla Tumliasca (Tumegl, Pasqual e Rodels), sco spiritual modern, liberal, magari nunconvenzional, ecumen, sco referent e sco celebrant encuretger tier battens e nozzas. El ei era s'engaschus ella pressa, tier il radio e la televisiun, il bia en favur da carstgauns impedi.

Origin e scolaziun

Silvio Deragisch ei naschius ils 18 da december 1940 sco secund affon dalla gronda famiglia da Valentin e Maria Deragisch-Derungs. Il bab era scrinari e la mumma haveva ina gronda truscha cun 11 affons. Per ella haveva Silvio ina speciala affecziun. Insumma eis el staus in grond sustegn per sia famiglia che ha fatg atras pliras nauschas fridas. Igl atun 1955 serenda Silvio el collegi Maria-Hilf a Sviz per far il gimnasi. Leu ha el anflau era divers cumpogns romontschs che serimnavan da temps en temps en l'Academia romontscha cun il preses sur Benedetg Giger, il vicerecur dil collegi. Divers

students havevan lu era da far in referat sur dad in tema ni l'auter. Il Silvio era s'occupaus gia d'in temps dalla genealogia da sia famiglia, specialmein da siu basat original, Placi Jacomet. Perquei haveva el delectau ses constudents en in bien romontsch cun interessantas expectoraziuns. Sper la scola havevan ils students era la pusseivladad da s'occupar dalla musica.

Cun aunc enzacons auters scolars romontschs ha Silvio empriu da sunar la ghitara tier igl enconuscent professor Paul Kamer. Quei ei stau ina buna decisiun, perquei cun quei instrument ensemen cun canzuns ha el pli tard delectau specialmein ils impedi, denton era autras societads. Igl onn 1962 fa Silvio la matura. Ch'el studegi teologia era enconuscent a ses camerats. Ch'el mondi denton tiels caputschins ei stau ina gronda sorpresa! Igl atun suenter las vacanzas da stad serenda el a Lucerna per far il noviziat. El survegn il num Vigeli ch'el sa lu midar suenter in per onns e returnar tier siu num original Silvio. Suenter il noviziat suonda il studi da filosofia e teologia a Soloturn, nua ch'els caputschins havevan da lezzas uras in seminari teologic. Leu finescha el 1967 ses studis. Ils dus da fenadur da quei onn vegn el ordinaus spiritual digl uestg Franziskus von Streng ed in'jamna pli tard celebrescha el la messa nuviala ella baselgia parochiala da Sedrun. Bab spiritual era il plevon da leu, sur Giusep Durschei, predicatur sur Christian Monn, igl anteriur prefect e professor da franzos dil primiziant.

Igl ei stau in di nunemblideivel, buca mo dil punct religius anora, mobein era pervia dalla partecipaziun dallas uniuns da cant e musica e digl entir pievel tuatschin da bellezza aura da stad. Suenter il studi da teologia cuntinuescha Silvio cun la scolaziun: tier igl Institut da catechesa a Lucerna obtegn el ina buna formaziun sco scolast da ducrina ch'el finescha cun l'extendida lavur da diplom: *Elemente zur religiösen Gemeindebildung mit Hilfe der Oberstufenkatechese.*

Lavur ella pratica e secund studi

Suenter la scolaziun extendida lavura Silvio sco catechet sin divers scalems dalla scola populara a Turitg. El lavura era en gruppas da giuventetgna, meina differents camps da vacanzas la stad e fa era visetas tiels geniturs da ses scolars. Ina ulteriura occupaziun ei la formaziun ulteriura da catechets. El haveva denton daditg il giavisch da semetter en per ils impedi ch'ei agl ur dalla societad e baselgia. Per esser denton propi à jour cun l'occupaziun da quels carstgauns sedecida el da far naven da 1977 entochen 1979 la scolaziun corrispundenta tier la Scola da pedagogia curativa a Turitg. Quella finescha el cun la lavur da diplom „Christliche Grundsätze für Heilpädagogik“ tiel professor Jürg Grond oriunds da Müstair. Diesch onns eis el lu s'engaschaus ella pastoraziun da carstgauns cun impediments da spért e suords el cantun Turitg. Lu retuorna pader Silvio el Grischun, surpren la pastoraziun ecumenica dils cussadents dalla Fundaziun a Scharons (25 onns) e segida ella pleiv da Tusaun. Plaun e plaun s'engascha el el era pils cussadents impedi dalla Casa Giuvaulta Rothenbrunnen ed en differents casas d'impedi a Cuera e contuorn. Damai ch'ei deva el Grischun neginas gruppaziuns che cumpeglian la nuviala cristiana per carstgauns cun impediments, sedecida pader Silvio 1992 da fundar el Grischun zatgei semeglient en collaboraziun cun Claire e Peter Reinhard, caucasa ell'Argo a Cuera e cun il plevon reformau Reinhard Kipfmüller permier. L'organisaziun che vegn fundada secloma Khurerketti. Ella organisescha per regla l'emprema dumengia dil meins a Cuera ni a Tumeigl sentupadas cun temas religius, denton era da natira divertenta e dasperas aunc ulteriuras occasiuns sco tscheiver e spassegiadas.

La Khurereketti ha cuzzau tochen igl onn vargau, ha denton suenter 25 onns stuii calar muort munconza da collaboraturs pli giuven.

La lavur principala ella Tumliasca munta denton la pastoraziun dalla pleivs Tumeigl, Rodels e Pasqual. Igl onn 1991 sa el affittar la casa pervenda a Tumeigl, ella quala era sia casarina, Letizia Deplazes-Hendry vegn cun sia famiglia naven da Sedrun. Cheu han els duront 25 onns in bien dacasa, nua ch'ei regia era ina gronda hospitaliad. Aschia haveva pader Silvio per exempel envidau ils 15 da zercladur 2015 sias cameratas e ses camerats da Tujetsch dall'annada 1940 ad ina sentupada. La relaziun cun sias pleivs era fetg amicabile. IIs 27 da matg 2012, a caschun da plirs giubileums da pader Silvio, conta il „Kirchenchor Concordia Ausserdomleschg“ la messa romontscha da pader Beat Ludescher (claustra da Muster, 1877-1847) en quater vuschs accumpignaus d'ina gruppa d'instrumentalists. Da quella messa exista in disc compact. Ella era medemamain vegnida cantada a caschun dalla messa nuviala da Silvio ils 9 da fenadur 1967 e vegneva cantada mintgamai las sondas endamaun dalla stad a Zarcuns. En casa pervenda dat ei era plaz per la gronda documentaziun da catechesa che pader Silvio ha creau sco scolast da ducrina e sco docent el Center catehetic grischun a Cuera. El haveva era grond interess per la litteratura romontscha ed acquistava mintgamai las novas ovras che cumpletavan sia preziosa

collecziun da cudischs romontschs.

Partenza da Tumeagl - e cumiau

La dumengia dalla rogaziun, ils 18 da settember 2016 festivescha Pader Silvio siu davos survetsch divin ella baselgia parochiala da Tumeagl. Ei regia ina atmosfera pietusa ed impressiunonta, cura ch'el banduna alla fin dalla messa sut grond applaus sco empren la baselgia emplenida da biara glied ch'era vegnida per engraziar a siu plevon. Silsuenter suondan divers concerts ed in apperitiv. Suenter quella festivatad ha ei giu num reglar la surdada dalla pleiv e bardigliar. Il meins november sa el entrar ella claustra da Rapperswil.

Ins era spanegiaus, co el sappi se viver en puspei en ina claustra, suenter ch'el haveva viviu il grond temps ordeifer ina cuminonza monastica. Iis 19 da december 2016 communicescha el denter auter: „Hail cheu en claustra ina fetg buna communitad e surtut modernas liturgias. Sundel cheu da casa". Denton gia l'entschatta 2017 dat el part ch'el seigi grev malsauns, hagi buca da viver ditg pli e mondi proximamein ella claustra da Sviz nua ch'ils caputschins malsauns vegnan tgirai. Denton nuot da lamentem, reproschas, rebelliun e tristezia! El haveva acceptau siu destin. Quella tenuta ei era stada da constatar a caschun dallas visetas e dils telefons. El haveva il basegns da schar reviver sia veta, haveva fatg sia annunzia da mort e reglau differentas caussas. El veva buca tema dalla mort. Pliras gadas ha el detg: „Ju sun ventireivels". Aschia sa mo in carstgaun cun gronda cardientscha resdar. Iis 16 d'avrel 2017, da Pastgas endamaun, ha el astgau sedurmentar ruasseivlamein.

En memoria - Norbert Berther

24. Jacomet Giusep, Sedrun, 1938 - 2014

(Vigeli e Mariuschla Jacomet-Monn a Sedrun)

Ils 30 da matg 1938 ei sur Giusep naschius sco pli pign affon dalla famiglia da Vigeli e Mariuschla Jacomet-Monn a Sedrun. El ha lu passentau sia affonza ensemen cun ses fargliuns en ina famiglia purila. Suenter la scola primara eis el ius ella scola claustrala a Muster per far la matura. Naven digl onn 1959 tochen 1964 ha el studegiu teologia al seminari s. Leci a Cuera, nua ch'el ei vegnius benedius spiritual ils 19 da mars 1964. Ei era il temps dil Secund concil vatican ed il slontsch ed anim che regeva lu ella baselgia, ha era accumpignau il defunct viaden en sia clamada. La pastoraziun ha menau el el decuors dils proxims 50 onns a Churwalden, Rüti e Savognin. Iis onns 1983 -2003 eis el staus augsegner a Domat.

Silsuenter ha el alla fin aunc surpriu la funcziun da spiritual el spital cantunal a Cuera.

Duront tut quels onns ch'eiin savens stai tgemblai da lavur e travaglia ei sia devisa adina stada da viver tenor las valurs cristianas sco ellas ein decrettas e postuladas ella Bibla. La maxima da siu operar ei per aschi da dir stau da crear in tec parvis per ils carstgauns sin tiara. Quei cumprovava el adina puspei, cura ch'el e sia sora Maria tarmettevan da quei da 25 pacs ad enconuschents, malsauns e persunas bandunadas avon Nadal ni cura ch'els fagevan ina excursiun duront in entir di cun in malsaun ni cura ch'il giavisch vegneva dad enzinar conjugals ina fin d'jamna, duront la quala el haveva gia da celebrar siat messas a Domat. Adina anflava el aunc in plaz liber ell'agenda per saver ademplir ils giavischs da ses parochians. Sia moda e maniera dir encunter alla glied, sia generusadad e la ruasseivladad ch'el rendeva, han fatg ch'el ei adina staus in spiritual apprezziau da tuttas varts.

Duront il temps liber era sur Giusep ella natira. El mava fetg bugen per bulius. Duront biars onns returnava el adina puspei a Sedrun per segidar el menaschi puril cun siu frar Theofil. Cun siu frar Leci mava el bugen sin viadi en tiaras jastras, cunzun ell'Italia. Sch'ins vul surfar in tec, savess ins dir ch'els han visitau bunamein tut las baselgias dall'entira Italia. Igl unviern gudeva el il sport d'unviern. Sia finamira era da saver ir 12 dis per onn cun skis. Savens vegneva ei iu naven dalla damaun tochen la sera. En ses megliers temps deva quei lu da quei da 30 descensiuns giu dil cuolm a Milez per di.

Ils 27 da settember 2013 ei sia sora Maria morta. La dolur ha tucbau el ferm ed el ei mai vegnius da superar quella spiarsa. Sia gronda finamira era ussa mo pli da saver tschentiar in fetg bi monument el santeri da s.Vigeli per sia sora e da saver celebrar ensemen cun la famiglia la messa caudonn per ella. Quei giavisch ei ius en vigur ils 27 da settember 2014.

Suenter la tscheina comunabla ensemen cun las familias da ses frars, ha el sentiü claramain ch'el

stoppi serender en tractament medicinal. Mo paucs dis pli tard, ils 4 d'october 2014, ha Diu clamau sur Giusep Jacomet ord questa veta ed el ha astgau encaminar la via ella perpetnada eterna per sentupar leu cun sia sora Maria e cun tut ses carezai.

En memoria da Sur Giusep Jacomet – Vigeli Jacomet

25. Sur Felici Riedi

Fraters laics de Tujetsch

Igl ei veramein sco sur Calist Monn scriva en il «Pelegrin» (1959, nr. Z, p. 39) che la clamada de frater laic seigi mai stada beinvesida tier nies pievel romontsch mobein plitost rufidada. Gnanc la claustra de Mustér, schegie situada en tiara romontscha sa en sias annalas menziunar bia fraters laics romontschs. En general regia tier il pievel la tuppia idea che quei seigi ina clamada plitost per tals ch'ei buca buns per zatgei auter. Igl ei de deplorar che quella clamada religiosa ei aschi pauc stimada. Quel che daventa fra, suonda il clom dil Segner, banduna quei de quest mund per viver en ina claustra ni en las missiuns ina veta d'oraziun e de lavur per Diu. Nus lein sperar che quels artechels el «Pelegrin» - «Il manual da Diu» - portien bien fretg e possien tscheu e leu svegliar enqual clamada de fra. Denton era quellas clamadas vulan esser imploradas da Diu tras oraziun e sacrifici.

Da Tujetsch savein nus menziunar mo dus fraters laics.

1. Beer frar Leonard, SDB a Lugano

(Bistgaun - Barla Turte Huonder), Sedrun

Naschius ils 9 de fenadur 1905. Ils 11 de november 1921 ha sur Engler, plevon a Sedrun, tarmess il giuven Leonard tier ils salesians, congregaziun de sogn Don Bosco, a Penango Monferrato ell'Italia. Ils 8 de settember 1929 ha el fatg ils emprems vuts a Foglizzo ed ei vegnius prius si sco fra (coadiutore salesiano). Il profess perpeten ha el fatg 1935.

Frar Leonard Beer ei dapi 1929 a Ligiaun (Istituto Elvetico, Opera Don Bosco). Sco el scriva seigi el empau «fac totum» en claustra: Caluster, infirmier, portier, hortulan ed auter. El ei cuntents de sia clamada e quei ei il principal.

2. Beer frar Gotfrey (Paul Giusep), OCSO en America (USA)

(Tumaisch Giusep - Luisa Berta Wiesendanger), Sedrun

Naschius ils 6 d'avrel 1915 a Gonda/Sedrun. 1921 ein ses geniturs cun lur 6 affons pigns emigrai da Tujetsch ell'America a St. Paul (USA). Cun circa 20 onns ei Paul Giusep entaus en claustra tier ils trappists (OCSO = Ordinis Cisterciensium Strictioris Observantiae). El ha survegniu il num frar Gotfrey. Igl emprem eis el staus 11 onns ella claustra principala dils trappists ell' America, Gethsemani damaneivel da Louisville. Suenter la davosa uiara han ils trappists ell'America survegniu fetg bia novizs. Perquei han ins stuiu fundar novas claustras. Fra Gotfrey ei ussa en ina de quellas claustras novas a Mepkin en il stadi Karolina, USA.

Igl uorden dils trappists ei in fetg stregn uorden. «Claustra serrada» schessen nus per romontsch. Lur veta ei oraziun e mortificaziun. Els discuoran mai, maglian buca carn ed observan insumma strentga gigina. Els astgan scriver a casa mo 4 ga ad onn. In di en claustra dils trappists vesa ora aschia:

02.00-06.00 en baselgia: uffeci de Nossadunna, meditaziun, uffeci dil di, sontgas messas

06.00 lev solver e temps liber

07.45 uffeci e messa cantada

09.00-11.00 lavur manuala

11.00 viseta en baselgia

11.30 gentar e temps liber

13.30-15.80 lavur manuala

15.00 viaspras e meditaziun

17.30 tscheina e temps liber .

15.00 devoziun, complet

19.00 ir a ruaus

Nus vesein varga 6 uras a di dedicheschan quels religius all'oraziun. Segir ein quellas claustras da gronda benedicziun per igl entir mund.

Sper oraziun e studi prestan era ils paders sco ils fras mintga di zacontas uras lavur manuala, il bia lavur ora sin il funs ni en igl uaul. En ina brev dils 3.1.1955 scriva il bab de frar Gotfrey, Tumaisch Beer ord l'America: «Frar Gotfrey ei sauns. Sia lavur ei perver e haver quitau de 3000 gaglinas en 3 gagliners. Els han empau de batter cun grondas siarps tussegadas che vegnan en ils gagliners, mazzan gaglinas e maglian ils ovs. Perquei ha siu superiur armau el cun ina pistola, sinaquei ch'el sappi sittar en cass de basegns ... »

Muniessas de Tujetsch

«De tuttas clamadas anflein nus denter ils vischins, era aunc pietusas muniessas ... » (P. Baseli Berther: A Camischolas) Havend dumandau suenter en las diversas claustras e congregaziuns essan nus vegni ensemen cun in pulit grond diember muniessas de Tujetsch. Ina eglia da sin il register dellas muniessas de Tujetsch muossa ch'il diember de quellas ei oz pli gronds ch'avon 100 e 200 onns. Duas raschuns pon declarar quei fatg: Schegie che nus havein sespruau de rimnar tut iis nums de muniessas de Tujetsch, vegn nies register quei che pertucca ils onns pli vegls buc ad esser cumplets. Da l'autra vart stuein nus risguardar che diversas congregaziuns, nua che bia muniessas romontschas entran oz, existan per dapi circa 100 onns (Ingenbohl, Menzingen, Baldegg, Glion). Avon enconuschevan ins tier nus bein mo las claustras serradas de Cazis, Müstair e Seedorf ed entrar en ina claustra serrada ei buca caussa de mintgin. Ozildi seporschan pli bia pusseivladads a giuvnas che vulan daventar muniessas.

En nossa lavur procedein nus aschia che nus menzionein igl emprem las claustras serradas e lu las congregaziuns ora el mund. Avon aune zacontas remarclas generalas sur la veta en claustra insumma. En las claustras serradas dat ei 2 gruppas de muniessas. «Soras de chor» (Chorfrauen) e «soras conversas» (Laienschwestern). En tgei classa ina candidata duei entrar decidan sanadad e talent, giavisch della candidata e dils superiurs. Las «soras de chor» uran ni contan mintga di sco ils paders igl uffeci el chor. Las soras conversas uran mo igl uffeci de Nossadunna. Il survetsch divin en baselgia ei l'emprema occupaziun dellas muniessas en claustra serrada. Las soras conversas fan las lavurs dil tener casa. Temps de stad lavuran tuttas soras bia o sil funs, temps d'unviern vegn surcusiun bia bialas caussas de baselgia. Singulas muniessas ein era occupadas cun il dar scola primara, scola de lavur ni cuors per tener casa. In di en ina claustra de muniessas vesa ora circa aschia:

04.00 (gl'unviern 04.30) levar

04.30-07.00 en baselgia: meditaziun, uffeci (laudes), s. messa, communiun

07.00 solver

07.30 uffeci (prim e terz)

08.00-10.30 lavur en casa ni sil funs

10.30 uffeci (sext e non)

11.00 gentar

12.00-13.00 recreaziun

13.00-14.30 lavur

14.30 marendad; lecziun spirituala

15.00 viaspras, rusari, Salve Regina

16.00-17.00 lavur

17.00 uffeci (matutin)

18.00 tscheina e recreaziun

19.30 complet

20.00 ir a ruaus

A giuvnas che vulan entrar en claustra vegn tschentau las suandontas condiziuns: Encurir Diu sur tut; buna sanadad; neginas malsognas che s'artan en famiglia. Las candidatas han de far atras miez onn temps d'emprova, in onn noviziat. Lu astgan ellas far ils vuts claustrals, igl emprem per 3 onns e suenter per veta duronta.

Avon ch'entscheiver cun las claustras indichein nus cheu ils nums de 3 muniessas che havein anflau en notizias de pader Baseli, tier las qualas nus savein denton buca en tgei claustra ellas ein stadas entradas:

Sora M. Juliana Bär, circa 1750

Sora M. Elisabet de Florin, circa 1750

Sora Angela Genin, circa 1750

Claustra de soras dominicanas (OP) a Cazas

En la veglia claustra de Cazas ein dapi 1641 soras dominicanas. Perquei che l'entrada dell'agricultura tunscheva strusch per l'esistenza della claustra ha Ruma lubiu allas soras d'era luvrar ordvart. Treis muniessas de Cazas han l'administraziun digl asil de s. Giusep a Compadias,

duas diregian la casa de paupers a Bonaduz. Mintg'onn vegn duront zaconts meins dau en claustra in cuors de tener casa per mattatschas. Oz dumbra la claustra de Cazas 35 soras.

Il register de soras della claustra numna las suandontas muniessas ord Tujetsch:

1. Berchter sora Maria Johanna
2. Deflorin sora Josefa Emilia
3. Sievi sora Agata Catrina
4. Gieriet sora Constanzia Johanna
5. Mucli sora Catrina Cecilia
6. Berther sora Josefa Columba
7. Gieriet sora Raimunda Francisca
Geniturs: Sep Antoni, Rosa Berther
8. Berther sora Paula
Geniturs: Giusep, Barla Turte Venzin, Camischolas
Berther sora Rosa Thomasina
9. Geniturs: Gion Antoni, Maria Julia Venzin, Rueras
10. Beer Martina Johanna
11. Werth sora Margarita
Geniturs: Giusep, Onna Maria Jacomet, Selva
Sora Margreta Werth ei ina fetg buna hortulana. Duront la davosa uiara eis ella sco hortulan
12. Curschellas sora Benedicta
Geniturs: Gion Antoni, Onna Maria Albin, Bugnei
13. Monn sora Reginalda naschida 24.2.1900
profess: 15.10. 1929
Geniturs: Andriu, Barla Venzin, Sedrun

Soras benedictinas OSB

Sper las renomadas claustras de paders benedictins en Svizera (Mustér, Nossadunnaun, Engelberg), dat ei era 10 claustras de soras benedictinas. OSB - Ordo (uorden) de Sogn Benedetg. Quellaga lein nus metter avon las soras benedictinas de Tujetsch e perquei stuein nus visitar treis claustras.

1. Claustra de soras benedictinas a Müstair

Müstair ei la pli veglia claustra de muniessas en Svizera, fundada gia entuorn 800. Quella claustra ha savens giu de far atras grevs temps, e pli ch'ina ga eis ei stau prighel ch'ella mondi en, ni vegni disfatga d'in spert irreligijs e materialistic. Dieus ch'ha pertgirau e manteni quella claustra tras 12 tschentaners tochen oz, vegli era mantener ella vinavon. Denton, per che la claustra possi exister munglass da temps en temps enqual giuvna far il pass sur la sava della claustra per leu dedicar sia veta al Segner. Oz dumbra la claustra de Müstair 31 soras, mo denter quellas zacontas fetg veglias. Novas candidatas ein perquei gest en quella claustra fetg beinvegnidas.

Tgei fan las soras en la claustra de Müstair? Ellas ein benedictinas, e tenor la regla de s. Benedetg ei lur emprema e pli sublima occupaziun il survetsch divin en baselgia. Las soras uran ni contan igl entir uffeci sco ils paders benedictins. Gia la damaun marvegl ein ellas en baselgia, reciteschan igl uffeci, assistan alla s.messa e van tier la s.communiun. E pliras gadas duront il di interrompan ellas lur lavur e serimnan en baselgia tier l'oraziun. Lur di finescha cun il complet, l'oraziun della sPra della baselgia.

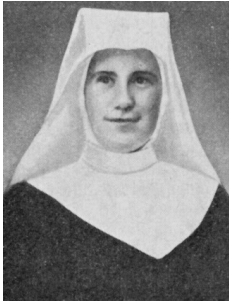
Sper las lavurs en casa gidan ellas temps de stad tier las lavurs sil funs. Igl unviern ein ellas bia fatschentadas cun filar e teisser ed era cun surcuser paramenta. Lavurs de paramenta ein stadas per decennis ina dellas principalas occupaziuns dellas muniessas de Müstair. Sco sur Fry remarca en in Pelegrin d'avon onns han las soras de Müstair fatg enteifer 10 onns 12 plaunas, 3 continenzas, 1 baldachin, 1 bandiera e massa pezs per altars ed albas. - Zacontas soras dattan la scola primara allas buobas della vischnaunca de Müstair ed era la scola de lavurs manilas. Müstair, sils confins dil Tirol, ei empau lunsch naven da Tujetsch. Dian ins gie: ord il mund ed el Tirol. Forsa ei quei la raschun che mo duas Tujetschinas han anflau la via en quella claustra.

1. Beer sora Rosalia (Cresenzia), Sedrun

Entrada en claustra a Müstair ils 28 d'avrel 1884; profess ils 12 d'avrel 1887; morta ils 16 de schaner 1932. Sora superiura Adelheid Condrau scriva da sora Rosalia Beer: «Biars onns ha ella giu quita dils tschalers de carn. Avon haveva ella il quita dells soras malsaunas. - Schi ditg sco mo stau puseivel ha ella tratg ils fols dell'orgla. Co pudeva ella aunc en ses vegls onns rir, sch'il flad dell'orgla mava ora. «Gie gie, senza la Rosalia sa l'organista far nuot» scheva ella. Tuttas soras ch'han enconuschiu ella laudan sia conscienziusadad.»

2. Monn sora Cecilia (Franzisca), Rueras

Naschida ils 25 d'avrel 1925, feglia de Giachen Antoni ed Onna Maria Berther. Entrada en claustra ils 19 d'october 1948; profess ils 24 de zercladur 1950.

2. Claustra de benedictinas (OSB) a Seedorf, Uri

Avon biars onns haveva Tujetsch pli bia contact cun las valladas vischinontas vi el cantun Uri. Bein enqualga mavan gruppas de Tujetschins sur il «Ritzli» (Krüzlipass) e giu dalla val Maderana ora per far in pelegrinadi a Nossadunnaun. (Mira cheutier: Pelegrin 1958, nr. 6 e seq. «Diari dil plevon de Sumval»). Forsa fagevan quels pelegrins de Tujetsch sin lur viadi a Nossadunnaun ina viseta en la claustra de muniessas a Seedorf sper Altdorf, seigi per survegnir leu in refrestg ed in suttetg, seigi per visitar ina convischina ch'era entrada leu en claustra. Forsa ei ina ni l'otra Tujetschina gest sin tal pelegrinadi sedecidida d'entrar en claustra a Seedorf.

Suandontas muniessas de Tujetsch ein stadas entradas en claustra a Seedorf:

1. de Florin sora M. Culastia Angelica «aus Bünnten»
2. Beer sora M. Johanna Bapt. Maria Catrina «Von Dachs (?) in Pünnten» feglia de stalter Gion Beer e de Maria Jossi.
3. Genelin sora M. Ludovica «aus Bündten», (Anna Catrina) feglia de «Landamann» Giusep Genelin e de M. Catrina Elisabeth de Florin.
4. Berther sora M. Giuseppa Margreta, stada superiura; Onna Maria «von Tavetsch», feglia de Giusep Barla de Curtins.
5. Berther sora Filomena Giuseppa «von Tavetsch», feglia de Giusep Berther e de Maria Ursula Schmid
6. Beer sora Marta Giuseppa «von Tavetsch», feglia de Martin Beer e de Cresenzia Berther.
7. Venzin sora Benedicta Onna Maria, «von Tavetsch» feglia de Vigeli e de Ursula Berther

Ei bein il schar encrescher stau la raschun che las 2 davosas Tujetschinas a Seedorf ein mortas aschi gleiti?

La claustra de benedictinas a Seedorf ha uonn saviu festivar il giubileum de 400 onns. Dapi 1947 meinan las soras de Seedorf ina scola de tener casa. La claustra dumbra oz 34 soras.

3. Claustra de benedictinas (OSB) a Au, Nossadunnaun

Ina Beer sora Benedicta, naschida 1817 ei entrada en claustra ad Au, fatg leu profess 1842 e morta 1891. La claustra ded Au dumbra oz circa 50 muniessas. Las soras tegnan adoraziun perpetna.

Congregaziun de soras dominicanas (OP) a Glion

Sur Gion Fidel Depuoz (1817-1875), oriunds da Siat ha igl onn 1865 fundau la congregaziun dellas soras de Glion. Zacontas notizias ord sia veta: Suenten ils studis gimnasials tier ils gesuits a S. Pieder (Feldkirch) ed a Innsbruck entra Depuoz en igl uorden dils gesuits, fa ils studis de filosofia e teologia a Brig ed en l'America e vegn 1851 ordinaus spiritual. Lu operescha el 1 onn sco professor d'engles a Lüttich (Belgia), 4 onns sco missionari en Tiaratudestga, 3 onns sco professor de tudestg, dogmatica ed exegesa a Padua ed 1 onn sco professor de lungatgs a Ragusa (Dalmatia). 1860 sortescha Depuoz dagl uorden dils gesuits e s'offerescha agl uestg de Cuera. Il motiv de quei impurtont pass ein bein stai ses plans, ch'el leva pli tard realisar en sia patria. Cun lubientscha digl

uestg studegia Depuoz aunc 1 onn a Krakau (Pologna) e 1/2 onn a Ruma, nua ch'el finescha ses studis cun il doctorat en la teologia. Turnaus en il Grischun eis el 2 onns professor de dretg canoni e moderator en il seminari de spirituals a Cuera e dasperas 1 onn directur digl institut a Schluein. Franc dapi onns era sur Depuoz fatschentaus cun il patratg de fundar in institut caritativsocial, per gidar il pievel de sia patria sursilvana. Suenter las lavurs preparatoricas: rimnar ils mieds finansials, acquistar ils baghetgs necessaris, po sur Depuoz 1865 arver ina scola reala ed 1868 il spital a Glion.

Per las soras che duevan survir a siu institut fundescha el in'atgna congregaziun sut il tetel: «Congregaziun della carezia divina.» 1867 vegnan ils statuts della nova congregaziun approbadas per ad interim ed 1880 definitiv dagl uestg de Cuera. Igl intent della nova congregaziun ei survir al pievel en scola, el spital ed als paupers. 1894 vegn la congregaziun dellas soras de Glion affiliada agl uorden dominican e survegn era in niev num: «Congregaziun de s. Giusep dil tierz uorden de s. Dumeni».

Tochen 1941 purtavan las soras de Glion vestgiu ner, dapi 1941 portan ellas il vestgiu digl uorden de s. Dumeni: vestgiu alv cun vel ner. La congregaziun de Glion dumbra oz circa 450 soras en ed ord Svizera.

Las suandontas instituziuns ein confidadas allas soras de Glion:

Scolas: La scola de puras a Glion (15 soras), ils instituts per giuvnas s. Giusep a Glion (8) e Constantineum a Cuera (25), igl institut per affons a Schluein (12);

Spitals: a Glion (34), a Savognin (13), a Turitg «Sanitas» (38);

Sanatoris: S. Giusep (30) e villa Concordia (11) a Tavau, casa per affons a Churwalden (10).

Hospezis: Nossadunna della glisch a Trun (4) e hospezi per spirituals a Zezras (6).

Tier quei aunc diversas casas egl exteriur. Dasperas lavuran soras de Glion en pliras pleivs en scola de pigns ni per ils malsauns. Circa 30 soras ein en las missiuns en Formosa.

Litteratura: Dr. M. Magna Monsen OP: Die Ilanzer Schwesterkongregation 1950.

Dallas muniessas oriundas de Tujetsch ein las pli biaras entradas a Glion (12 en tut; 2 ein mortas). La scola de puras ed il spital a Glion e las soras de Glion ch'opereschan dapi onns a Sedrun pon haver favorisau quellas clamadas.

1. Beer sora Longina (Cristina)

Nazi - Carmelia Berther, Sedrun

Naschida ils 21.9.1897; entrada ils 2.7.1917; profess ils 22.3.1919; absolviu scola de tener casa e fatg diplom sco sora de malsauns. Sora Longina ha operau sco sora de malsauns: 1917-34 a Glion, 1934-36 a Trun en casa pauperila. 1936-39 a Glion, 1939-41 a Turitg el spital «Sanitas», 1941-42 a Sedrun e dapi 1942 a Turitg el «Sanitas».

2. Venzin sora Maria Plazida (Cristina)

Giusep Flurin - Maria Gada Pally, Selva

naschida ils 28.7.1897; entrada ils 11.1.1919; profess ils 15.9.1920; sora Maria Plazida ha luvrau sco sora de malsauns e cusunza: 1919-22 a Glion egl institut, 1922-31 a Cuera el Constantineum, 1931-56 a Trun en casa pauperila, 1956-59 a Glion el spital. Morta ils 7.2.1959 a Glion.

3. Berther sora Pia Giuseppa (Maria)

Paul Giusep - Margreta Ursula Venzin, Rueras

naschida ils 8.12.1900; entrada ils 30.8.1919; profess ils 19.3.1921; sora Pia Giuseppa ei stada divers onns a Glion el spital sco sora sin porta. Morta ils 9.7.1937 a Tavau.

4. Venzin sora Coleta (Barla Catrina)

Giusep Flurin - Maria Gada Pally, Selva

Sora de sora Maria Plazida Venzin; naschida ils 13.6.1906; entrada ils 8.9.1925; profess ils 8.9.1927. Sora Coleta ei stada: 1925-35 a Glion, 1935-38 a Gauenstein (Vorarlberg), 1938-40 a Glion, 1940-41 a Sedrun, 1941-44 a Glion, 1944-47 a Zezras, 1947-50 a Turitg, «Sanitas» e dapi 1950 eis ella a Gauenstein.

5. Schmid sora Maria Desideria (Hedwig)

Ludivic - Marianna Hemy

naschida e carschida si a Cazas, nua che siu bab deva scola; naschida ils 15.7.1909; entrada ils 25.4.1932; profess ils 7.3.1935. Sora Maria Desideria ha luvrau 1932-49 a Glion el spital ed en igl institut, 1949-51 a Churwalden, 1952-58 a Glion el spital e dapi 1958 eis ella superiura en la casa per affons a Churwalden.

6. Hendry sora Maria Sigisberta (Maria Onna)

Giachen Antoni - Maria Cristina Caduff, Cavorgia

naschida ils 30.7.1917; entrada igl 1.10.1940; profess ils 21.11.1943. - Fatg diplom sco sora de malsauns. Ei sora de malsauns ed assistenza dil miedi. Ses plazs de lavur: 1940-43 a Glion en igl institut, 1943-44 a Tavau, 1944-46 a Glion, 1946-47 a Lucern (praticum), 1947-48 a Glion, 1948-53 a Tavau, e dapi 1953 a Glion.

7. Caduff sora Maria Carmelia (Giuseppa)

Rest Antoni - Onna Maria Hendry, Rueras

naschida ils 23.12.1919; entrada ils 24.3.1941; profess ils 30.4.1944. Sora Carmelia ha fatg il diplom sco sora de malsauns ed ei stada piazzada: 1941-49 a Glion en gl'institut ed el spital, 1949-52 a Turitg el «Sanitas», 1952-53 a Savognin, 1953-55 a Glion, 1955-57 el hospezi a Zezras e dapi 1957 a Glion el spital.

8. Giossi sora Fidelia Maria (Onna Maria)

Giachen Antoni - Maria Madleina Riedi, Rueras

naschida ils 8.6.1920; entrada ils 17.12.1946; profess ils 8.9.1949. Sora Fidelia dat scola de filar en igl institut a Glion.

9. Monn sora Maria Pulcheria (Rosa Margreta)

Rest Valentin - Maria Margreta Caduff, Sedrun

naschida ils 7.7.1927; entrada ils 14.8.1948; profess ils 8.9.1954; ha giu frequentau la scola de puras; sora Pulcheria ei a Glion el spital sco sora sin porta.

10. Giossi sora Maria Cristina (Tresa)

Vigeli Giusep - Maria Filomena Giger, Rueras

naschida ils 15.9.1927; entrada ils 7.12.1951; profess ils 8.9.1954. Sora Cristina ha fatg la scola de scolasta de tenercasa e dapi 1957 dat ella scola a Cuera el Constantineum.

11. Cavegn sora Modesta Maria (Marcella)

Lucas - Onna Catrina Pally, Sedrun

naschida ils 8.3.1935; entrada ils 1.9.1953; profess ils 7.3.1956. Sora Modesta ha fatg il diplom per scola de pigns (Kindergärtnerinnen-Diplom), ed ei ussa en igl institut a Schluein.

12. Monn sora Vigelia Maria (Rita Margreta)

Plazi - Onna Catrina Venzin, Rueras

naschida ils 25.12.1934; entrada ils 1.2.1955; profess ils 8.9.1957; sora Vigelia ei cuschiniera. 1955-58 eis ella stada en gl'institut a Glion, dapi 1958 eis ella a Salzburg.

Congregaziun de soras della s. crusch ad Ingenbohl

Il pader caputschin Theodosius Florentini da Müstair ha fundau 1852 la congregaziun dellas soras della s. crusch ad Ingenbohl. Mumma Maria Tresa Scherer, l'emprema superiura generala della congregaziun, - ella vegn da raschun prest beatificada - ha gronds merets che la congregaziun ha malgrad las grondas difficultads dils emprems onns pudiu exister. Las soras d'Ingenbohl lavuran en spitals ed asils per vegls, en instituts per affons e per giuventetgna, en scolas primaras e secundaras. El Grischun ein soras d'Ingenbohl: A Cuera el spital della crusch (36), ella scola primara catolica (18), el seminari de spirituals (7) el casti digl uestg (5), el «Marienheim» (5), ella casa per affons s. Giusep 5; ad Arosa el sanatori «Florentinum» (15); a s. Murezi en gl'institut «Theodosia» (8); en las casas pauperilas ed asils a Domat, Cazes e Mustér; en la scola de pigns e scola de lavur a Razen, Mustér, e tochen ussa era a Sumvitg. Buca mo en la Svizzeria, era en autras tiaras prestan soras d'Ingenbohl bia bien survetsch della scola e della caritas. Aschia en Tiaratudestga, Austria, Italia, Jugoslavia, Ungaria, Tschecoslovachia ed America. Oz dumbra la congregaziun 9039 soras.

Da Tujetsch ein 4 soras entradas ad Ingenbohl:

1. Gamboni sora Zaccaria (Catrina)

Giusep Antoni - Maria Ursula Jacomet, Sedrun

Naschida ils 8 de december 1864; entrada ad Ingenbohl ils 17 d'uost 1885; vestgida en ils 31 de mars 1887; profess ils 10 d'avrel 1888; luvrau a Mustér egl asil 1888-1901; morta ad Ingenbohl ils 3 de schaner 1902.

2. Berther sora Blancarda (Giuseppa)

Gion Fidel - Maria Ursula Hendry, Rueras

Naschida igl 1 d'october 1901; entrada ad Ingenbohl ils 26 de fevrer 1919; vestgida en ils 30 d'uost 1921; profess ils 19 de settember 1922. Sora Blancarda ha operau sco sora de malsauns. 1922-24 a St. Urban, Lucern 1924-27 ad Immensee, 1927-43 a Rebstein, 1943-49 a Nossadunnaun en ina casa per affons, 1949-53 ad Uznach, 1953-59 a Mustér en igl asil ed ussa puspei ad Uznach

A Nossadunnaun ed a Mustér eis ell'era stada superiura. Sora Blancarda ei ina sora de rev. pader Vigeli Berther OSB, Mustér e de sora Maria Ursula Berther a Baldegg.

3. Monn sora Vigelia (Maria Ursula)

Duri Vigeli - Margreta Catrina Deragisch, Surrein

Naschida ils 15 d'uost 1915, a Surrein/Sedrun. 1924 ein ses geniturs seretratgs cun lur famiglia a Surcuolm nua che sora Vigelia ei carschida si. Entrada ad Ingenbohl ils 2 de settember 1936; vestgida en ils 7 d'avrel 1941; profess ils 16 d'avrel 1942. Sora Vigelia ha 1942-59 dau la scola de pigns a Sumvitg. Di per di fageva ella il viadi cul tren da Mustér a Sumvitg. Dapi igl atun 1959 dat ella la scola de pigns a Mustér.

4. Monn sora Gaudenzia (Margreta Catrina)

Sora de sora Vigelia

Naschida ils 21 de matg 1923; entrada ad Ingenbohl ils 3 de november 1944; vestgida en ils 12 d'uost 1947. Sora Gaudenzia dat dapi 1947 la scola de pigns a Razen ed ei dapi 1957 leu sora superiura.

Congregaziun de soras della divina providientscha a Baldegg, Lucerna

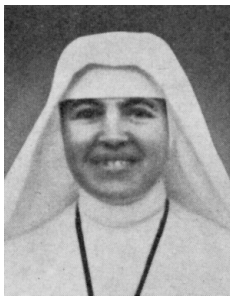
Igl institut de Baldegg, fundaus da caplon Blum 1830 ha giu de batter in grev combat per sia existenza. Duas ga, 1848 e 1853 eis el vegnius sligiaus dalla regenza liberala de Lucerna. Las soras ein vegnidas bandischadas ed han anflau asil a Cham el cantun Zug. Leu ei culs onns vegniu fundau igl institut della s. crusch ch'ei 1862 vegnius separaus da Baldegg. Baldegg ei 1863 finalmein vegnius renconuschius dalla regenza de Lucerna.

Oz lavuran las soras de Baldegg cunzun els cantuns de Lucerna, Solothurn e S.Gagl en scolas, spitals e casas pauperilas. Dapi 1921 tarmetta Baldegg era soras en las missiuns en l'Africa, en la diocesa Dares-Salaam, nua ch'ina Tujetschina, sora Theodosia Berther ei dapresent superiura generala,

Suandontas Tujetschinas ein entradas a Baldegg:

1. Berther sora Maria Teodosina (Custanza)

Tumaisch - Barla Catrina Venzin, Camischolas

Naschida ils 18 d'avrel 1901; entrada a Baldegg ils 12 d'avrel 1920; profess ils 12 de settember 1922. Sora Teodosina ha operau sco sora de malsauns 1923/24 a Benken, S.Gagl, 1924/25 a Oberdorf, Soloturn. Dapi 1926 eis ella en las missiuns en l'Africa, arzustgiu Dar es Salaam, Tanganika: 1926-32 dau scola per mattatschas a Sofi, 1933-46 dau scola per mattatschas a Kwirow; 1947-51 sora de malsauns e superiura a Jfakara; - 1951/52 eis ella stada a casa en congedi; 1952-57 sora superiura a Msimbazi. Dapi 1957 eis ella superiura generala (Missionsvicarin).

2. Berther sora Maria Francesca (Cristina)

Sora de sora Maria Teodosina, Camischolas

Naschida ils 11 d'avrel 1903; frequentau la scola digl institut a Glion; entrada a Baldegg 1927; profess ils 22 d'uost 1929. - Sora Francesca ha luvrau sco sora de malsauns 1929-33 en il spital circuital a Breitenbach, Soloturn, 1933 sco sora a Mustér. Stada 2 onns malsauna e morta ils 23 de mars 1935 a Baldegg. Paucs dis avon, ils 19 de mars haveva ella, malsauna en letg astgau far il profess perpeten.

3. Berther sora Maria Cypriana (Turte)

Sora de sora M. Teodosina e de sora M. Francesca

Naschida ils 4 de fevrer 1896; entrada a Baldegg ils 10 de matg 1927; profess ils 22 d'uost 1929. Sora Cypriana ha luvrau 1929-32 a Stans el collegi, 1932/33 en la casa per mattatschas a Ligiaun, 1938-54 en il «Marienheim» a Wangen (Sol.), 1954-57 en la casa per affons a Schüpfheim; dapi 1957 lavura ella en la casa pauperila a Zuckenried, S. Gagl.

4. Deplaz sora Maria Elisa (Anastasia)

Giachen Giusep - Lisabet Berther, Rueras

Naschida ils 8 de zercladur 1909; entrada a Baldegg ils 21 de november 1931; profess ils 13 de settember 1934. Sora Maria Elisa ei stada sco sora per lavurs en casa: 1934-35 el collegi a Stans, 1935-36 en la casa per mattatschas a Rorschach, 1936-44 en la casa pauperila a Pfaffnau, Lucern, 1945-46 en «St. Raphaelsheim» a Steinen, Sviz, 1946-55 en il seminari de spirituals «la Salette» a Friburg, dapi 1955 en casa de vacanzas, Turmmatli a Sarnen. Sora Maria Elisa ha ils davos onns empau difficultads culla vesida. Sora Maria Elisa ha 2 soras muniessas en l'America.

5. Berther sora Maria Ursula (Ludivica)

Gion Fidel - Maria Ursula Hendry, Rueras

Naschida ils 3 de december 1907; entrada a Baldegg igl 1 d'october 1937; profess ils 6 de [settember 1939](#). Sora Maria Ursula ei stada sco sora per lavurs en casa: 1939-42 en casa per affons a Schüpheim, 1942-45 en il «Gesellenhaus» Wolfbach a Turitg, 1945-51 en casa de vegls a Klotensberg, Lucern, 1951-58 en casa de vegls a Reiden, Lucern, dapi 1958 en casa de vegls a Littau, Lucern. Sora Maria Ursula ei ina sora de sora Blancarda, Ingenbohl e de pader Vigeli Berther OSB, Mustér.

Soras oblatas de s. Francestg de Sales, Frontscha

Las soras oblatas de s. Francestg de Sales han lur casa centrala a Troyes en Frontscha. En Svizera franzosa han ellas pensionats e scolas per mattatschas a Soyhieres (Jura), a Chalet-Saint-Denis (Friburg) ed a Bern. Plinavon opereschan quellas soras en las missiuns ell'Africa ed ell'America (Equador). Treis giuvnas de Sedrun han frequentau igl institut de quellas soras a Chatel-Saint-Denis ed ein lu entradas en claustra a Troyes:

1. Berther sora Maria Christiana (Josefina)

Christian - Anna Catrina Rynert, Sedrun

Naschida ils 19 de mars 1934; entrada en claustra ils 23 de fevrer e vestgida en ils 6 de settember 1953; profess ils 11 de settember 1954. Dapi 2 onns eis ella a Soyhieres el pensionat sco cuschiniera.

2. Hendry sora Maria Letizia (Letizia)

Aluis - Francisca Berther, Sedrun

Naschida ils 31 de mars 1935; entrada en claustra ils 23 de fevrer e vestgida en ils 6 de settember 1953; profess ils 11 de settember 1954; profess perpeten ils 17 de settember 1959. Ei en claustra a Troyes ed ha bia de luvrar en iert.

3. Deragisch sora Bernadetta Maria (Erica)

Antoni - Emma Feldkircher, Sedrun

Naschida ils 31 de matg 1939; entrada en claustra ils 15 de november 1956; vestgida en ils 6 de fenadur 1957; profess ils 15 de settember 1958. Lavura sco cusunza.

Soras franciscanas, OSF ell'America

Duas soras Deplaz de Rueras ein 1912/14 idas ell'America en piazza tier famiglias privatas ed ein lu ensemen entradas en claustra tier las soras franciscanas a Mont St. Francis, Dubuque, Jowa, USA.

1. Deplaz sora Maria Francisca Xaver (Marta)

Giachen Giusep - Lisabet Berther, Rueras

Naschida ils 9 de settember 1895; cun 18 onns ida ell'America 1914; entrada en claustra 1918; profess 1921. Luvrau en collegis e spitals, ils davos 10 onns en il spital a Le Mars (Jowa). Morta ils 26 de november 1956.

2. Deplaz sora Maria Ursula (Margreta)

Sora de sora Francisca e de sora M. Elisa a Baldegg

Naschida ils 24 de december 1897; cun 14 onns ida ell'America 1912; entrada en claustra 1918; profess 1921. Sora Maria Ursula ha luvrau 12 onns en in collegi a Dubuque, Jowa. Ussa eis ella dapi 20 onns en il spital a Le Mars, Jowa. Sia lavur seigi rugalar la caplutta dil spital, la stanza digl augsegner e denteren cuser.

Conclusiun

Cun quei finin nus nossa cronica sur spirituals, fraters laics e muniessas de Tujetsch. Sco ei seresulta ord quellas notizias ha la pleiv de Tujetsch oz 10 spirituals vivents, 2 fraters laics e 23 muniessas. Treis spirituals, vicari general msgr. Benedetg Venzin, sur dr. Maurus Brugger e sur Sep Antoni Venzin ein morts baul e pudessan aunc viver.

Forsa eis ei curdau si al lectur che differentas famiglias han giu duas ni schizun treis clamadas spiritualas.

Famiglias cun treis clamadas spiritualas:

1. Venzin-Paly, Selva (1 spiritual e 2 muniessas)
2. Berther-Hendry, Rueras (1 spiritual e 2 muniessas)
3. Berther-Venzin, Camischolas (3 muniessas)
4. Deplaz-Berther, Rueras (3 muniessas)

Famiglias cun duas clamadas spiritualas:

1. Berther-Schmid, Dieni (2 spirituals)
2. Deragisch-Valier, Bugnei (2 spirituals)
3. Berther-Venzin, Rueras (1 spiritual ed 1 muniessa)
4. Berther-Gieriet, Dieni (2 spirituals)
5. Monn-Deragisch, Surrein/Surcuolm (2 muniessas)

Quei fatg, tontas famiglias cun pliras clamadas, di a nus ch'ei dependa en emprema lingia dallas famiglias e dal spert che regia en las famiglias, schebein ei dat clamadas spiritualas. In auter fatg, che 5 spirituals e 7 muniessas menzionadas en la cronica han giu in aug spiritual ni ina onda muniessa muossa ch'il bien spert d'haver clamadas spiritualas vegn mantenius en las famiglias dad ina generaziun a l'autra.

Gronds merets de quellas clamadas spiritualas han buc il davos ils augsegners ch'han operau sco pasturs dellas olmas en la pleiv de Tujetsch. Han gie ils biars spirituals de pli tard entschiet lur studis de latin en stiva pervenda tier igl augsegner dil vitg. Duront ils onns de studi han ils students en lur basegns e difficultads anflau tier igl augsegner bien plaid e cussegl e sustegn. Ad els tuts nies sincer engraziament.

Nus schein suandar cheu ils nums dils meriteivels plevons e caplons che han pastorau en Tujetsch dapi 1900:

Plevons a Sedrun:

Engler Gaudenz, canoni, Surava	1897-1922
Fetz Giachen Antoni, vicari episcopal, Domat	1922-1948
Durschei Giusep, Segnas, dapi	1948

Caplons a Sedrun:

Simeon Calist, Lantsch	1920-1922
Rageth Luregn, Domat	1922-1959
Maissen Victor, Trun, dapi	1959

Caplons a Rueras:

Venzin Gion Antoni, Selva	1886-1935
Berther Christian, canoni, Segnas	1935-1944
Caviezel Giusep, Siat	1944-1955
Baier Giusep, Diebach (Württemberg)	1955-1956
<i>Albin Baseli, Mustér,</i>	<i>1956-1965</i>
<i>Bearth Martin</i>	<i>1965-1975</i>
<i>Sialm P. Teodosi</i>	<i>1975-1976</i>

Baselgia Benedetg

Caplons a Selva:

Muoth Francestg Eduard, Breil	1897-1905
Elvedi Murezi, Cumbel	1906-1935
Venzin Hans Giachen, decan, Selva	1935-1948
Schuler Stiafen, Alpthal, Sviz, dapi	1948

Als vivs benedicziun, als morts sogn ruaus.